

■ NAŠ POGOVOR

Aljaž Verhovnik
**Mladost
ti da zagon**

STRAN 4

■ KAJUHOVO LETO 2023

Stripovska biografija
**Pesnik
za mladino**

STRAN 5

■ NOVA KNJIGA

Pesmi Ane Horvat
**S plamenico
upora**

STRAN 13

■ UVODNIK

Mednarodni dan žensk

Dr. Maca Jogan, sociologinja

znikov ne glede na njihov politični in svetovni nazor. Z orožjem se upreti nemški sili je bilo leta 1941 izredno hrabro, že skorajda iracionalno dejanje, nemški odgovor pa neusmiljeno brutalen. Prve partizanske skupine so bile v glavnem hitro uničene ali razbite, krvavi davki pa so plačali tudi njihovi svojci in številne (zlasti kmečke) družine, ki so partizanom, v katerih so videle predvsem borce za svobodo in slovenstvo, dajale zavetje, hrano in drugo pomoč.

Kot osrednji povračilni ukrep za akcije odporniškega gibanja in obenem kot sredstvo ustrahovanja prebivalstva so nacisti že od poletja 1941 izvajali množične likvidacije aretiranih članov in sodelavcev odpora, za katere se je uveljavil naziv talci. Sprva so usmrtnice potekale na krajih partizanskih akcij, nato pa predvsem na dvorišču mariborskih in celjskih zaporov, ki so se med vojno spremenili v mučilnico in morišče slovenskih domoljubov. Na okupiranem slovenskem Štajerskem je tako bilo med vojno v 67 skupinah (66 streljanj in eno obešanje) ubitih 1590 ljudi, katerih imena so objavili z razglasi, v neobjavljenih streljanjih pa je padlo še več kot tristo ljudi. Med talci so bili tako ujeti partizani kot organizatorji in glavni akterji upora, večinoma pa posamezniki, ki so z njimi na različne načine sodelovali in jih podpirali – pogosto zgolj s kosom kruha ali finančnim prispevkom za Osvobodilno fronto.

Potem ko je bilo odporniško gibanje v Mariboru in okolici že leta 1941 skoraj v celoti razbito, je bilo v letu 1942 glavno žarišče upora na Spodnjem Štajerskem celjsko okupacijsko okrožje. Na spomladi oživljeno partizansko dejavnost je okupacijski aparat odgovoril s še večjo brutalnostjo. Z namenom dokončnega uničenja kakršnega koli odpora in »pomiritve« dežele je komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko, Otto Lurker, junija 1942 svoj sedež za pet mesecev preselil iz Maribora v Celje ter okrepil in povečal tukajšnje gestapovske postojanke. Poleti 1942 se je slovenska Štajerska znašla na vrhuncu nasilja, ki se ni ustavilo pri omenjenih usmrtnih zaporovnikov, ki so bili tako ali drugače osumljeni upora proti okupatorju, temveč je z vso silo in krutostjo prizadelo tudi njihove družine. Ukrepi proti svojcem odporov so se vrstili in stopnjevali vse do izdaje »Smernic za izvedbo akcije proti partizanom in drugim bandidom na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem« 25. junija 1942, ki so posledično povzročile tragedijo številnih slovenskih družin.

■ AKTUALNO Znanstveno srečanje

Fojbe – mit in resničnost

Zveza protifašističnih borcev in protifašistov Republike Hrvaške (*Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske*), Zveza združenj borcev za vrednote NOB Slovenije in Državno združenje partizanov Italije (*Associazione Nazionale Partigiani d'Italia*) so 20. januarja v Zagrebu pripravili znanstveno srečanje na temo tako imenovanih fojbe. Z izrazom fojbe danes razumemo aretacije in usmrtnice, ki so jih na območju Istre po kapitulaciji Italije septembra 1943 izvajale enote hrvaškega osvobodilnega gibanja in nato po osvoboditvi in zasedbi celotne Julijske krajine maja 1945 nove jugoslovanske oblasti.

Na srečanju so uvodne misli predstavili predsedniki vseh treh veteranskih organizacij, Franjo Habulin, Marjan Križman in Gianfranco Pagliarulo. V svojih nagovorih so poleg predstavitve svojih pogledov na ta dogajanja poudarili zlasti potrebo po umestitvi tako imenovanih fojbe v zgodovinski

Znanstveno srečanje na temo tako imenovanih fojbe so pripravili v Zagrebu.

okvir. To pomeni čas od mednarodnih sporov konec devetnajstega stoletja, prve svetovne vojne, priključitve Primorske, Istre, Reke in otokov Italiji, fašističnega raznarodovanja slovenske in hrvaške manjšine, italijanske okupacije delov jugoslovanskega ozemlja, oku-

patorjevega nasilja, sodelovanja med italijanskimi, slovenskimi in hrvaškimi partizani po septembru 1943 do zmage nad nacizmom maja 1945 in aretacij, deportacij in usmrtitev, ki so jih po osvoboditvi

NADALJEVANJE NA STRANI 2

■ AKTUALNO Strasbourg

O pomenu vrednot protifašizma

Sredi januarja je bila v Evropskem parlamentu v Strasbourgu okrogla miza o pomenu vrednot protifašizma v Evropski uniji. Organizator srečanja, evropski poslanec Matjaž Nemeč, je na okroglo mizo, na kateri so razpravljali zgodovinarica in članica slovensko-italijanske zgodovinsko kulturne komisije, dr. Nevenka Troha, podpredsednik mednarodne federacije upornikov, združenja antifašistov in član italijanskega združenja ANPI, Filippo Giuffrida Repaci, italijanski evropski poslanec Brando Banifei in predsednik ZZB za vrednote NOB Slovenije Marijan Križman, povabil tudi člane ZZB NOB Slovenije in Žensko vokalno skupino Zimzelen iz Nove Gorice.

Protifašizem je eden izmed temeljev, na katerih je postavljena Evropska unija. A v zadnjih časih se žal ta temelj vse bolj maje. Revizionizem, zanikanje in splošna apatičnost družbe skušajo te vred-

Udeleženci okrogle mize (od leve proti desni): Nevenka Troha, Matjaž Nemeč, Marijan Križman in Brando Banifei

note potisniti v ozadje. Evropski poslanec Matjaž Nemeč zato že več let skrbi, da se te vrednote ne bi odmaknile, ampak da bi spet postale glavni temelj Evropske unije. »Ko sem postal evropski poslanec, sem si naložil poslanstvo, da

bomo poudarjali vrednote polpretekle zgodovine, saj je občutek, da se v evropskih ustanovah nekoliko pozablja, od kod izhaja evropska ideja. Sam prihajam iz okolice

NADALJEVANJE NA STRANI 2

DÈKLE, DÈKLE MOJE

*Dèkle, dèkle moje, božaj me z rokami,
s prsti drobnimi mi pojdi preko lic,
s prsti drobnimi mi pojdi preko lic,
in me vsaj za hip, za hip omami.*

*Za trenutek droben mi zakrij oči,
hotel bi vsaj enkrat nežno zaživeti,
hotel bi vsaj enkrat nežno zaživeti
v tej surovosti današnjih dni.*

*Potlej pa me zbudi, zbudi me, da veš,
in rokó mi drobno snemi z lica,
in rokó mi drobno snemi z lica,
ker z rokami delava, saj veš.*

Karel Destovnik - Kajuh

NADALJEVANJE S STRANI 1

O pomenu vrednot protifašizma

Nove Gorice in v začetku februarja me vselej zbode samo en del interpretacije polpretekle zgodovine, ki se odvija na zahodni meji. Italijani in italijanska politika, leva in desna, zelo radi govorijo o žrtvah, ki jih je v povojnem času povzročila Jugoslavija. Veliko tega je sicer opravičeno, a ko govorimo o kontekstu, številkah in razlogih, potem dejansko lahko ocenjujemo, da prihaja do tihega in postopnega revizionizma polpretekle zgodovine.

Dr. Nevenka Troha, priznana slovenska zgodovinarica, je poudarila, da je bila Evropska unija zgrajena na temeljih protifašizma in da brez teh vrednot lahko Evropa dopusti porast nacističnih in fašističnih gibanj, ki so pred 80 leti celino popeljali v njeno najtemnejše ob-

vojnem obdobju kljub vsemu zgrajeni temelj in varovalke, da do tega ne more spet priti.

Na srečo Evropska unija tudi s takšnimi dogodki, kot je bil ob obisku ZZB NOB Slovenije, skrbi, da vrednote protifašizma ne zamrejo, pravi Matjaž Nemeč in poudarja, da te vrednote niso več samoumevne, zanje se je treba boriti. Marijan Križman pa dodaja: »Evropska unija dejansko temelji na protifašizmu in protinacizmu, mi v ZZB in vsi tisti, ki si delijo te vrednote, smo danes tu. Zahvaljujem se Matjažu Nemeču, da nas je povabil, da lahko s svojimi referati povemo, kakšen pomen ima ZZB NOB pri ohranjanju temeljev protifašizma znotraj EU, in seveda utrjujemo te vrednote. Hočeš ali nočeš moramo

NADALJEVANJE S STRANI 1

Fojbe – mit in resničnost

izvajale jugoslovanskih oblasti.

O tem zgodovinskem okviru, a s poudarkom na dogajanju fojb, so spregovorili zgodovinarji, ki se pri svojem raziskovalnem delu posvečajo tudi tej problematiki. Dr. Davor Mandić je predstavil problematiko usmrteev, ki so jih septembra in oktobra 1943 na območju Istre izvajali pripadniki hrvaškega osvobodilnega gibanja, ko je bilo ubitih okrog petsto ljudi. Pri tem se je oprl na dognanja, ki jih je pred kratkim objavil v obširni znanstveni monografiji z enakim naslovom kot naslovom tega znanstvenega srečanja, *Fojbe – mit i stvarnost*. Dr. Nevenka Troha je obravnavala zlasti dogajanje v Julijski krajini po osvoboditvi maja 1945. Svojo predstavitev je končala z odlomkom iz poročila

slovensko-italijanske kulturno-zgodovinske komisije, ki govori o tem dogajanju:

»Te dogodke je sprožilo ozračje obračunavanja s fašističnim nasiljem, a kot kaže, so večinoma izhajali iz predhodnega načrta, v katerem se je stekalo več silnic: prizadevanje za odstranitev oseb in struktur, ki so bile tako ali drugače (tudi ne glede na osebno odgovornost) povezane s fašizmom, nacistično nadoblastjo, kolaboracijo ter italijansko državo, in prizadevanje za predhodno čiščenje dejanskih, potencialnih ali pa samo domnevnih nasprotnikov komunističnega režima in priključitve Julijske krajine k novi Jugoslaviji. Začetni sunek je sprožilo revolucionarno gibanje, ki se je spreminjalo v po-

litično vladavino in je naboj narodne in ideološke nestrpnosti med partizani spreminjalo v državno nasilje.

Dr. Federico Tenza Montini pa je govoril zlasti o tem, kako se je italijanska javnost odzivala in se še odziva na to problematiko. Ti odzivi so zlasti intenzivni potem, ko je italijanski parlament leta 2004 sprejel zakon o dnevu spomina na ta dogajanja, ki je 10. februarja.

Rezultat tega srečanja je pripravila skupne izjave o fojbah treh veteranskih organizacij, ki so jo predsedniki poslali predsednici Republike Slovenije Nataši Pirc Musar in predsednikoma Italijanske republike Sergiu Mattarelli in Republike Hrvaške Zoranu Milanoviću.

Dr. Nevenka Troha

Člane delegacije ZZB NOB Slovenije sta sprejela Matjaž Nemeč in Milan Brglez.

dobje. Trohova pravi: »Vsekakor se te vrednote vse bolj potiskajo v ozadje in leta tečejo, pogledi na ta protifašizem so različni, včasih zelo polemični, ampak mislim, da kljub vsemu ostaja ta protifašizem, zgrajen po vojni kot posledica oziroma kot rezultat boja proti fašizmu in nacizmu, vseeno eden od temeljev Evropske unije, in mislim, da mora tudi ostati. Ker če bomo ta temelj izgubili, bomo izgubili tudi marsikatero od vrednot protifašizma, torej svobodo, svobodo posameznika, svobodo narodov, svobodo držav, človekove pravice ... Vse to je rezultat tega povojnega razvoja, ki je sam po sebi rezultat zmage nad fašizmom. Neonacizem je rezultat veliko dejavnikov, deloma tudi podobnih ali enakih, kot so bili tisti, ki so pripeljali do fašizma in nacizma v času po prvi svetovni vojni. Vendar pa vseeno mislim, da so dejansko danes po vsem tem dogajanju med drugo vojno in v po-

sodelovati z vsemi državami, ki so v EU, kajti to je naša nova stvarnost in to je naš novi dom.«

Na okrogli mizi so med drugim tudi opozorili, da so pomembni akterji v boju proti porastu fašizma mladi. Žal je opaziti, da mladi v zadnjih letih postajajo vse bolj apatični in vse večkrat zamahnejo z roko in si rečejo, da to ni njihova stvar. Matjaž Nemeč tako nagovarja mlade, naj se skušajo čim bolj izobraziti o tem in naj bodo dejavni v politiki in svetu, saj so prav oni gradnik prihodnosti. »V zadnjem stoletju so bili prav mladi generatorji velikih političnih in socialnih sprememb. V preteklosti so bili veliki konflikti tisti, ki so generirali spremembe, toda zadnje stoletje nas uči, da so te konflikte nadomestili mladi, mladi so sprožili mehanizme sprememb na dobro. Zato je moje osnovno sporočilo mladim: ne dopustite, da preteklost odloča za vas in za nas. Prevezemite pobudo.«

Urban Pipan, foto: Iztok Pipan

DEKLARACIJA O FOJBAH

Podpreti je treba prizadevanja hrvaških, italijanskih in slovenskih strokovnjakov, ki želijo rekonstruirati zgodovinsko resnico o tragičnih dogodkih, povezanih s fojbami in množičnim izseljevanjem po kapitulaciji fašistične Italije septembra 1943 in po osvoboditvi dežele Furlanija - Julijska krajina maja 1945. Tako bomo okrepili sodelovanje in medsebojno razumevanje med temi tremi narodi in državami.

Takoj po vojni, še intenzivneje pa v 90. letih so nekatere italijanske politične sile tragične dogodke, povezane s fojbami in izseljevanjem, izkoriščale v politične namene, pri čemer so prikrivale fašistične zločine na obmejnem območju in italijansko vojaško okupacijo nekdanje Jugoslavije. Mešana italijansko-slovenska komisija je v zadnjih letih 20. stoletja pripravila poročilo, ki je prineslo skupen vpogled v te dramatične dogodke, a ga je italijanska oblast popolnoma ignorirala.

Zlasti od leta 2004, ko je začel veljati zakon o dnevu spomina na žrtve fojb in množičnega izseljevanja, so v Italiji podprli enostranski javni diskurz, s katerim so želeli diskreditirati italijansko in jugoslovansko odporniško gibanje.

V mnogih primerih so fojbe posledica nasilne in represivne politične dinamike, povezane z okupacijo takratnega ozemlja. Ubiti so bili številni ljudje, odgovorni za kazniva dejanja, vendar pa tudi nedolžni ljudje in celo nekateri posamezniki, vključeni v osvobodilno gibanje. V nekaterih drugih primerih so bile fojbe rezultat slepe želje po maščevanju, spet v tretjih so bile dejanja resničnih zločincev. Obsojamo vse usmrteve in priznavamo tragedijo množičnega izseljevanja Italijanov, ki so živeli v Istri in Dalmaciji. Zgodovinske raziskave kažejo, da so in še vedno obstajajo izrazita pretiravanja in zlorabe, katerih cilj ni razkritje zgodovinske resnice, temveč izkoriščanje teh dogodkov za vzpostavitev simbolov politične in nacionalne identitete.

Obsojamo sramoten molk o zločinih in deportacijah, ki so jih storile italijanske okupacijske sile, o potujčevanju Hrvatov in Sloven-

Udeleženci znanstvenega srečanja (Foto: Marjan Šiftar)

cev, nezakazovanju italijanskih vojnih zločincev in italijanski podpori zločinskemu režimu Anteja Pavelića na Hrvaškem.

Tudi v drugih državah poleg Italije so prisotne težnje po izolaciji in izpostavljanju posameznih dogodkov ter posameznih tragedij, ki so se zgodili med drugo svetovno vojno. Ta pojav je zakoreninjen v delovanju skupin, ki si prizadevajo zmanjšati ugled protifašističnih sil.

Pri interpretaciji in rekonstrukciji teh dramatičnih dogodkov se moramo ogniti interpretacijam zgodovine z vidika enega samega naroda. Namesto tega si moramo prizadevati za nadnacionalni in objektivni pogled na zadeve. Nasprotovati je treba vsakršni nacionalistično obarvani interpretaciji zgodovine.

Fojbe in množično izseljevanje so skupna preteklost treh narodov. Izjemne razsežnosti trpljenja Istre, slovenskega Primorja in vseh slovenskih in hrvaških območij, ki so jih zasedli Italijani, ter trpljenje zaradi izgnanstva in usmrteev v fojbah lahko razumemo le, če spodbudimo kulturo spoštovanja, strpnosti in povezovanja.

Meja med Hrvaško, Slovenijo in Italijo ne sme biti ovira med narodi, temveč vrata za medsebojno sodelovanje.

Za doseg te ciljev predlagamo:

- da se državne in javne institucije strogo držijo zgodovinske resnice obdobja druge svetovne vojne in protifašističnega boja v vseh treh državah;
- da se z raziskavami, izvedenimi s poklicnimi zgodovinarji, pojasnijo razlogi in odgovornost za fojbe in množično izseljevanje ter za vse, kar je sledilo kapitulaciji Italije in osvoboditvi Istre, Dalmacije in vseh nekdanjih jugoslovanskih ozemelj pod italijansko okupacijo;
- da se fojbe in izseljevanje ne uporabljajo za politične namene ali širjenje lažnih in revizionističnih ideologij;
- da nadaljujemo neodvisne zgodovinske raziskave, s katerimi bomo politični, medijski in akademski krajini postregli z dejstvi o fašizmu in nacizmu;
- da ta prerajeni spomin kljubuje zgodovinskemu revizionizmu in ustvarjanju povezav med zgodovinskimi dejstvi in politiko;
- da institucije v vseh treh državah ponovno in dokončno prevzamejo protifašistično in protinacistično držo.

**Zagreb, Ljubljana, Rim,
9. februar 2023**

**Franjo Habulin (SABA RH)
Gianfranco Pagliarulo (ANPI)
Marijan Križman (ZZB NOB)**

TOVARIŠU

*Veš, s dnevi, ko mi je zelo hudo,
tako, da bi zajokal,
da potočil solzo bi za vse ljudi,
za vso zemljo, ki mre v krvavih krčih.*

*In zadnjič čital v pesmi sem,
kako je pesnikom težko,
kako po poljih cvetnih hodijo,
v solzah si dev želijo.*

*In veš, jaz sem temu
se tako smejal,
čprav mi ni bilo do smeha,
čprav še bolj sem žalosten postal.*

Karel Destovnik - Kajuh

NOREC

*Hodil je po ulicah in se smejal,
venomer smejal.
Poljubljal plotove in šipe
ogromnih izložb.*

*Otroci pa so ga dražili
in se mu smejali.
Ves razgaljen je hodil okrog,
nihče se ga ni usmilil, niti bog.
Govoril pa ni ničesar, le smejal se je,
smejaj, smejaj,
kot da bi bil najsrečnejši na svetu.
Slednjič pa ga je orožnik z medaljo
odgnal.*

Karel Destovnik - Kajuh

ZLOČINI OKUPATORJEV *Vida Janežič - Lučka*

»Prišla bo svoboda in mene ne bo več«

Vida Janežič - Lučka se je rodila 6. junija 1914 v vasi Podbrdo pri Tolminu. Izhajala je iz revne delavske družine. Vidin oče Janko, ki je bil železničar, je umrl, ko je bila Vida stara deset let, njena mati pa tri leta pozneje. Tako je Vida pri 13 letih ostala sama in nekaj časa je živela pri sorodnikih. Po končani osnovni in srednji šoli se je vpisala na ljubljansko filozofsko fakulteto, kjer je študirala slavistiko.

Svojo politično dejavnost je začela v akademskem društvu Hiša visokega šolstva in Slovenskem klubu, leta 1934 pa je bila sprejeta v Zvezo komunistične mladine Jugoslavije. V obdobju od leta 1937 do 1940 je bila med organizatorji vseh delovnih taborov Hiše visokega šolstva, v letih od 1938 do 1940 pa je sodelovala na podobnih taborih, ki jih je organiziral Slovenski klub. Na vseh teh taborih je študentska mladina pomagala podeželskemu prebivalstvu pri njihovem delu, organizirala poučna predavanja in delila knjige. Vida je sodelovala tudi v drugih akcijah, predvsem v akcijah proti fašizmu.

Po okupaciji Kraljevine Jugoslavije se je Vida vključila v pripravo vstaje. Propagirala je v prid Osvobodilne fronte v profesorski skupini na gimnaziji v Polju, v matični organizaciji profesorjev in učiteljev OF, ter na terenu. Poleti 1941 je bila sprejeta v Komunistično partijo Slovenije.

Narodna herojinja Vida Janežič - Lučka

Zaradi svojih organizacijskih sposobnosti in odnosa do sodelavcev jo je okrožni odbor KPS za Ljubljano vedno pošiljal tja, kjer je bilo treba reorganizirati ali ponovno ustanoviti strankarske organizacije ali organizacije NOG. Vida je službovala kot sekretarka regijskega odbora Osvobodilne fronte in tajnica regijskih odborov KPS v Ljubljani: Gradišče, Center, Poljane, Šiška in Moste.

Tik pred aretacijo je opravljala naloge sekretarke Okrožnega odbora Osvobodilne fronte za Ljubljano in bila izvoljena v članstvo Okrožnega odbora KPS za Ljubljano. Policija je izvedela za njeno dejavnost in jo 24. februarja 1944 prišla. Odpeljali so jo v zapor, prisilne delavnice, a ker je imela ponarejeno osebno izkaznico in dolgotrajno

izkušnje z ilegalnim delom, ji je policijske agente uspelo prepričati, da ni tista, ki jo iščejo. Zaradi dvoma so agenti Vido nekaj časa pridržali in jo aprila 1944 poslali v nemško taborišče Hallein blizu Salzburga.

Zaradi priznanja ljubljanske zapornice, da je delala po Vidinih navodilih, so agenti domobranske policije prišli v taborišče in Vido 24. avgusta spet odpeljali v ljubljansko prisilno delavnico. Nato so se začela zaslišanja in mučenje, skoraj ves preostali čas pa je Vida preživela v samici. Ker niso iz nje ničesar izsilili, so jo poskušali razbiti s stradanjem. Sedem dni ni dobivala ne hrane ne vode. Čez dan so jo vozili v Gramozno jamo, kjer je opazovala streljanje talcev, ponoči pa so jo mučili. Nekaj dni pred smrtjo je Vida zapornikom v sosednji celici sporočila, da so jo domobranci poskušali zastrupiti. Nato je na steno svoje celice napisala besede: »Prišla bo svoboda in mene ne bo več.«

Umrla je v noči s 5. na 6. oktober 1944. V prvih jutranjih urah 6. oktobra je bila Vida že mrtva, obešena v svoji celici. Poročali so, da se je obesila. Pokopali so jo naslednji dan v skupnem grobu mestnih revežev in šele pozneje so jo sorodniki pokopali v ločeno grobnico. Z ukazom predsednika Zvezne ljudske republike Jugoslavije Josipa Broza Tita so Vido Janežič - Lučko 22. julija 1953 razglasili za narodno herojino. **Jože Jeram**

DOGODKI *Mira Marko Debelakova*

»Mala kraljica velikih sten«

Mira Marko Debelakova je bila alpinistka, smučarka, predavateljica, prevajalka, zbirateljica zgodovinskih in etnografskih gradiv ter tudi aktivistka med narodnoosvobodilnim bojem.

Konec leta 2002 so v Slovenskem planinskem muzeju v Mojstrani predstavili knjigo *Mala kraljica velikih sten*, v kateri so opisani dogodki in doživetja v obliki stripa, ilustracij,

pripovedi, originalnih fotografij in slikarskih del iz ustvarjalnega popotništva Mire Marko Debelakove (1904–1948).

Rodila se je v Sarajevu v družini, katere oče je bil po poklicu advokat in je služboval kot poštni uradnik po krajih Avstro-Ogrske (Sarajevo, Trst, Dunaj, Zadar, Ljubljana). Več let je Mira namenila študiju slikarstva v Ljubljani, na Dunaju in v Londonu. Uspešna je bila pri slikanju učnih podob iz botanike in zoologije.

V letu 1924 je Mira začela izstopati z vse težjimi preplezanimi plezalnimi vzponi. Vrhunec njenega alpinizma se je zgodil leta 1927 s preplezavo Severno steno Špika. To alpinistično dejanje je bilo odmevno in opisovano v svetovnih alpinističnih revijah.

Pomembno je, da se je Mira izkazala tudi kot domoljubna osebnost. Že v letu 1941 se je pridružila Osvobodilni fronti ter vneto sodelovala pri protifašističnih akcijah. To delo in pripadnost narodnoosvobodilnemu boju je po letu 1945 nadaljevala z delom v AFŽ.

Knjigo *Mala kraljica velikih sten* je založil in izdal Gornjesavski muzej Jesenice. Avtorica je Natalija Štular. Ilustracije so delo Damijana Stepančiča, strokovni pregled pa je opravil dr. Peter Mikša.

Franci Ekar

Naslovnica dela Mala kraljica velikih sten

NE

Ne,
tam spodaj smrt ni molčala.
Pred vrati celic je čakala
ta črna pohota,
da pretepeno, pobite,
s krvjo oblite
s hreščočim smehom
pospravi
brez krste zabite.

Ne,
tam spodaj smrt ni molčala.
V družbi njih,
ki jim mučenje in smrt bila sta užitek,
ko rablju so uboji bili za počitek,
je bila jim smrt trpečega v pijanosti užitek.
Tujec je hotel narodov pomor,
pa doživel je njegov trdi upor!

Ne,
tam spodaj smrt ni molčala.
Dandanes potuhnjena v stenah,
sivih stenah
čaka usodne napake človeštva.

Vlado Mrzel

Dr. Martin Premk

KOLUMNA

Specialna vojaška operacija

Mineva leto dni od ruskega napada na Ukrajino oziroma od odkritega vstopa Rusije v spopade v Ukrajini, ki so se začeli že leta 2014. Za začetek vojne, ki so jo Rusi poimenovali »specialna vojaška operacija«, se zelo poenostavljeno obtožuje samo ruska stran, ki je »začela agresijo«, čeprav se je nasilje v Ukrajini začelo že dosti pred ruskim napadom. Kot nikakor ni videti konca tej vojni, tudi nikakor niso prav dobro jasni pravi vzroki zanjo.

Če bi se oprli na kako poglavje iz zgodovine ali pa iz politične ekonomije, znanosti, ki je takoj po osamosvojitvi hitro izginila iz šol in je bila v zadnjih desetletjih bolj ali manj prezrta, bi lahko prebrali, da je bila v zgodovini človeštva prav vsaka

vojna v svojem bistvu gospodarska vojna – od prvih spopadov med prazgodovinskimi plemeni, ki so napadla drugo pleme zaradi dobička v zemlji, pridelkih ali živalih, do vseh imperialističnih vojn 20. in 21. stoletja. Celotna križarske vojne, čeprav jih danes označujejo kot »verske vojne«, se ne bi zgodile, če ne bi bil vsakemu »vitezku«, ki se je odločil sodelovati v vojni, obljubljen zajeten plen v posestih ali kako drugače. Najbolje to ponazarja četrta križarska vojna, ko križarji niso niti prišli do Jeruzalema, marveč so »v obrambi vere in svete zemlje« raje zasedli in opleniili Bizanc.

Ne glede na to, kakšno ime nosi danes kakšna vojna ali kakšni so bili neposredni vzroki ali povodi zanjo, v ozadju so se vedno skrivali njeni gospodarski temelji. Tudi pri trenutnem spopadu v Ukrajini je treba najti predvsem gospodarske vzroke, če želimo razumeti, kaj se dogaja. Ponuja se sicer mnogo različnih »geostrateških teorij«: da gre za boj za obstanek unipolarnega sveta, da želi propadajoča velesila preprečiti zblíževanje Evrope in Rusije, da je vojna prek Rusije usmerjena proti Kitajski in tako naprej. Žal nam je na voljo premalo podatkov o narčnih usmerjevalcev te vojne, da bi zagotovo vedeli, kaj vse se skriva v njenem ozadju. Morda pa tega, kaj se pravzaprav želi doseči s to vojno, ne vedo niti tisti, ki so jo začeli. Prav tako imamo premalo podatkov, da bi vedeli, kaj točno se dogaja na približno 2500 kilometrov dolgi fronti med Ukrajino in Rusijo. Očitno pa je, da se nobeni strani nikamor ne mudi in da je do konca spopadov še daleč.

A nič od tega ne moremo zagoto-

vo vedeti, saj imamo že več kot leto dni blokirane oziroma cenzurirane vse vzhodne medije, ki drugače poročajo o ukrajinski vojni. Vendar to vseh tistih, ki imajo sicer zelo veliko povedati o cenzuri v času »komunistične strahovlade«, prav nič ne moti. Prav tako vsi mirno sprejemajo, da je skoraj nemogoče izreči kakršno koli razumno besedo o pravih vzrokih za vojno ali pa objaviti poziv k premirju in končanju te nesmiselne vojne. Kdor kaj reče v nasprotju z »uradnimi« pogledi na vojno, je takoj razglašen za »rusofila« ali izdajalca – po stari modrosti vseh vladarjev, ki ljudem najprej vsilijo vojno in jim naznanijo, da so napadeni, potem pa vsakogar, ki nasprotuje vojni, obtožijo ogrožanja varnosti in pomanjkanja domoljubja. Kot člani Evropske unije in pakta NATO, kar trenutno smo,

Pozivi k razpihovanju in nadaljevanju vojne do »končne zmage« še nikoli niso prinesli miru, prav gotovo ne bodo tudi v tem spopadu, ki mu ni videti zmagovalca.

pa če je to komu všeč ali ne, morajo biti zato naši zunanjepolitični odnosi do vojne skladni s skupno politiko vseh držav članic. To pa ne pomeni, da ne smemo imeti svojih lastnih stališč do vojne in ohranjati svojih nepriestranskih oziroma nevtralnih pogledov nanjo. Zato so izjave, kot je, da je »Slovenija v vojni z Rusijo«, popolnoma v navzkrižju s politično preudarnostjo in daljnovidnostjo in neresne. Ne glede na to, da ne moremo natančno vedeti, kaj in zakaj se pravzaprav dogaja na bojišču, lahko vedno zagovarjamo protivojna stališča in si prizadevamo za končanje vojne. Pozivi k razpihovanju in nadaljevanju vojne do »končne zmage« še nikoli niso prinesli miru, prav gotovo ne bodo tudi v tem spopadu, ki mu ni videti zmagovalca.

Prav nasprotno, v zgodovini so pozivi h »končni zmagi« ali »totalni vojni« vedno pripeljali do katastrofe in uničenja. Zato je treba podpreti predvsem prizadevanja za končanje vojne in ne nadaljnjih izzivanj, ki bi vojno še podaljševala. Kot je v zgodovini tudi že znano, ko se začne kaka vojna, dá država topove, bogati dajo volove, revni pa dajo sinove. Po koncu vojne država odpelje topove, bogatim kupi nove volove, revni pa pokopljejo svoje sinove. Videti pa je, kot da smo postali brezbrizni do vojne uničenja in žrtev vojne, saj pozivov k miru ni in jih še kar noče biti. Morda smo pa taki postali zaradi že vrsto let trajajoče »specialne vojne«, kot se je včasih reklo psihološki vojni in manipulacijam, da vojno jemljemo že kot nekaj samoumevnega.

NAŠ POGOVOR

Aljaž Verhovnik,

pravnik, zaposlen v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem, član Zveze borcev za vrednote NOB od leta 2006, domoljub, ljubitelj zgodovine

Mladost ti da zagon, čas pa prinese izkušnje

Zelo preprosto in jedrnato: Aljaž je človeška »redka dobrina«. Ta ocena se nanaša tako na njegov ustvarjalni prispevek k uresničevanju ciljev organizacije Zveze borcev kakor tudi na pripadnost mlajši generaciji, ki med rednim izobraževanjem pretežno ni dobila veliko znanja o narodnoosvobodilnem boju in tudi ne spodbud za ohranjanje spomina na eno najusodnejših obdobjev v razvoju slovenske narodne skupnosti.

Dr. Maca Jogan

Z Aljažem sem se prvič srečala 18. aprila 2013, ko se je po nasvetu takratnega predsednika ZZB NOB Slovenije Janeza Stanovnika zglasil pri meni, da bi se pogovorila o možnosti pomlajevanja ZZB in ustanovitve mladinske sekcije. Njegovi pogledi na to temo in odločnost, da je treba delovati bolj učinkovito, so me zelo razveselili.

Zato, spoštovani Aljaž, bi te prosila, da bi pojasnil, kdaj in v kakšnih okoliščinah si se sploh začel zanimati za narodnoosvobodilni boj in kje si dobil prve informacije o tem.

»Moje zanimanje za dediščino narodnoosvobodilnega boja se je začelo kazati že v drugi polovici osnovne šole, ko sem ugotovil, da me zgodovina zelo zanima. Zlasti me je pritegnila polpretekla zgodovina 20. stoletja. Svojega (žal že pokojnega) dedka sem veliko spraševal, kako je bilo v njegovi mladosti, ali je videl partizane, kakšni so bili Nemci med okupacijo in podobno. Potem sem se začel sam bolj intenzivno zanimati za narodnoosvobodilni boj, prebirati literaturo in spoznavati ljudi, ki so doživeli drugo svetovno vojno. Naključje je hotelo, da sem bil leta 2006 povabljen v Koroško domoljubno društvo Franjo Malgaj, kjer so me takoj vključili v upravni odbor in mi naložili delo z mladino. Takrat sem bil dijak prvega letnika Gimnazije Ravne na Koroškem. Ob eni od dejavnosti društva sem še v tistem letu spoznal tedanjo predsednico ravenske borčevske organizacije, že pokojno tovarišico Vero Horjak. Takoj me je povabila v organizacijo in tako se je začelo moje delovanje v ZZB. Sprva so me vključili v izvedbo programov proslav, kjer sem recitiral, nato pa sem postal dejaven tudi v odboru ravenske organizacije ZB.«

Kakšen je bil odnos do narodnoosvobodilnega boja med tvojimi sošolci in sošolkami in pozneje med kolegi in kolegicami v času študija; pravo si namreč študiral v času, ko je na Slovenskem že dolgo potekala intenzivna gonja zoper vse, kar je (bilo) povezano s partizanskim bojem in socialistično ureditvijo?

»Zgodovina ni bila področje, ki bi pritegovalo širše zanimanje mojih vrstnikov. To se je videlo že v osnovni šoli in pozneje v gimnazi-

smo Slovenci leta 1991 odšli na pot lastne državnosti.«

Z vodstvom ZZB si najprej sodeloval kot prostovoljec, pozneje pa si bil več let zaposlen kot generalni sekretar te organizacije, ki deluje v javnem interesu. Kakšni so tvoji spomini na začetek, ko si se posebej trudil, da bi organizirali podmladek ZZB, kakšne izkušnje si ob tem pridobil?

»Od leta 2006 sem podporni član borčevske organizacije. Na podlagi najinega srečanja leta 2013 in moje pobude, da bi z mladinsko borčevsko organizacijo sporočilnost in pomen narodnoosvobodilnega boja intenzivneje prenesli na mlaj-

ji. Na maturi sem si kot prvi izbirni predmet seveda izbral zgodovino. Vesel sem bil, ko je izpitna komisija prav tisto leto za temo na maturi izbrala Slovence med drugo svetovno vojno. Spomnim se, da sem celo na maturitetnem izpitu citiral

neke misli Janeza Stanovnika. Nikoli nisem preveril, ali sem prejel točke za odgovor na tisto vprašanje. Sem pa bil z rezultati mature sicer zadovoljen. Na pravni fakulteti sem se z zgodovino prava bolj spoznal pri ustavnem pravu, ko smo v uvodnem delu spoznali, kako je nastala slovenska država. Večjega poudarka na tem ni bilo, je pa to v meni vzbudilo večje zanimanje, saj je Republika Slovenija utemeljena na zgodovinskih temeljih med narodnoosvobodilnim bojem. To sem raziskoval tudi v svojem diplomskem in podiplomskem zaključnem delu in ugotavljal pomen odločitev, ki so bile sprejete npr. na kočevskem zboru, na zboru odposlancev slovenskega naroda in navsezadnje na drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu. To so bile podlage za poznejše jugoslovanske ustave, ki so po pravni poti omogočile, da

še rodove, sem bil tisto leto vključen na seje Predsedstva ZZB NOB Slovenije kot predstavnik mladine. Tam sem spoznal veliko zanimivih ljudi, žal nekaterih ni več med nami. Leta 2016 sem bil sprva imenovan za vršilca dolžnosti generalnega sekretarja ZZB NOB Slovenije, pozneje pa za poln mandat. Glede na moja leta, takrat sem jih imel komaj 26, sem za opravljanje tako pomembne funkcije potreboval veliko znanja in izkušenj. Mladost ti da zagon, čas pa prinese izkušnje. V začetnem obdobju mi je bil v veliko oporo kot neke vrste mentor tedanji podpredsednik ZZB Slavko Grčar, tudi pravnik. Z delom generalnega sekretarja, ki sem ga jemal bolj kot poslanstvo, sem pridobil pomembne življenjske izkušnje, zlasti v medgeneracijskem sodelovanju, pri opravljanju raznih administrativnih del, zlasti pa sem

Marijan Križman in Aljaž Verhovnik

se vsebinsko izpopolnil na področju, kjer deluje zveza borcev. Spoznal sem veliko ljudi, zgodbe borcev in tistih, ki so doživeli narodnoosvobodilni boj, pa mi bodo za vedno ostale v spominu. V obdobju, ko sem bil generalni sekretar, sem spoznal veliko krajev po Sloveniji in tudi tujini, kjer sem sodeloval kot govornik na slovesnostih. V lepem spominu mi bo ostalo obdobje, ko smo pripravljali prvi partizanski film po osamosvojitvi Slovenije, ki nosi naslov Preboj. Zgodba Frante in tovarišev je zbudila veliko zanimanje javnosti.«

Kot zaposlen sekretar si moral obvladati vsa področja delovanja ZZB; ob koncu te vloge boš verjetno lahko povedal, pri katerih nalogah je bilo najtežje delovati v danem družbenem (politično spremenljivem) okolju, kje pa so bili zastavljeni cilji lažje dosegljivi.

»Delo generalnega sekretarja ZZB zajema široko področje: od skupnih finančno-administrativnih, pravnih opravil do čisto praktičnih nalog in vsebinskih zgodovinsko-političnih področij. Za takšne naloge ne obstaja šola, priučiš se z dejavnim delom in motiviranostjo, če ti je seveda to področje osebnostno blizu. Največji izziv pri borčevski organizaciji ostajata pomlajevanje članstva in tako ohranjanje zgodovinskega pomena narodnoosvobodilnega boja za prihodnje generacije. Na tem področju nikoli ne bo zmanjkalo dela.«

Na podlagi lastnih izkušenj gotovo razmišljaš, v katere ključne smeri bi bilo treba usmeriti dejavnost organizacije ZZB v prihodnje; bi morda lahko svoje misli sporočil bralstvu Svobodne besede?

»Organizacija se bo morala pomladiti in modernizirati. To je na splošno naloga vseh podobnih organizacij, če se želijo obdržati. Ključno je, da se cilji in nameni organizacije ohranjajo, metode dela pa se morajo posodobiti. Tako ostajaš v stiku z današnjim svetom, ki pa ga obdaja poplava raznih informacij, vse poteka zelo hitro, zato moraš biti hitro odziven in iznajdljiv, da te javnost opazi. S tem pa lahko dosežeš svoj sporočilni namen.«

Ne le da si bil neposredno odgovoren za delovanje »vrha« ZZB za vrednote NOB v Sloveniji, svojo delovno zagnanost si polno uresničeval tudi »na terenu«, kjer si se z različnimi dejavnostmi trudil za ohranjanje kolektivnega zgodovinskega spomina na narodnoosvobodilni boj; kako ocenjuješ sedanje stanje na podlagi svojih izkušenj, npr. pri organiziranju proslav ob pomembnih obletnicah? Se zanimanje in podpora krepi, o čemer bi lahko sklepali na podlagi prispevkov v Svobodni besedi?

»Zveza borcev je organizacija z več kot 70-letno tradicijo. To se vidi v dobro razvejeni mreži na terenu, kjer se pripravi več kot 400 proslav na leto, in če k temu dodamo še skoraj osem tisoč spomenikov in znamenj narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji, za katera skrbijo člani zveze borcev, je to res velik zalogaj za naše članstvo. Ocenjujem, da kljub vsem organizacijskim težavam, ki jih imajo nasploh vse podobne organizacije v današnjem času, je članstvo zveze borcev še vedno zelo dejavno na terenu. Brez teh prostovoljcev, članov ZZB, bi spomin na narodnoosvobodilni boj že zdavnaj izginil iz naših krajev! Zato so naše slovesnosti še vedno dobro obiskane, ljudje čutijo moralno dolžnost, da ohranjajo spomin na to obdobje in svoje prednike, ki so preživeli to pomembno zgodovinsko obdobje. In prav je tako! Kdor ne spoštuje svojih prednikov, je v prihodnosti obsojen na propad. Ker se zgodovina rada ponavlja, se jo moramo učiti, da se bomo zavedali napak, ki jih je človeštvo naredilo v preteklosti, in da bi naš in prihodnji rodovi lahko živeli v miru.«

Prepričana sem, da boš tudi v prihodnje ostal zvest svoji temeljni duhovni in moralni usmeritvi in da boš v novi vlogi (vodje knjižnice) skrbel, da prihodnji rodovi ne bodo pozabili na težak boj za obstanek narodne skupnosti, temveč da jih bo spomin nanj spodbujal v prizadevanjih za družbeno, narodno in podnebno pravičnost.

Hvala za pogovor.

■ **KAJUHOVO LETO 2023** Ob 79. obletnici pesnikove smrti (1)

Časi so primerni za novo spoznavanje s Kajuhom

Irena Destovnik

Občina Šoštanj in ZZB NOB sta leto 2022 razglasili za Kajuhovo leto. Vse pobude, da bi Kajuhovo leto uradno razglasila tudi država, so bile lani zavržene. Nova vlada pa je na pobudo ministrstva za kulturo leto 2023 razglasila za leto pesnika Karla Destovnika - Kajuha. Tudi današnji čas lahko opišemo z besedami Cirila Zlobca na simpoziju ob 50. obletnici Kajuhove smrti. Takratni čas je pesnik opisal kot »razklan, do tragičnosti in absurda obremenjen z diametralno različnimi pogledi prav na preteklost, ki jo na zgodovinski ravni zaznamuje narodnoosvobodilni boj, v njegovi poetski podobi pa Kajuh«. In dodal, da avtentična literatura ne umre s časom, ki ga opisuje.

Leta 1994 je bil do odločitve SAZU, ki je ob 50. obletnici smrti Franceta Balantiča pripravil velik simpozij, praznovanje ob 50. obletnici smrti Karla Destovnika - Kajuha pa prepustil občini Velenje in borčevski organizaciji, »kot da gre za občinskega ali vojaškofrakcijskega pesnika«, kritičen tudi Matjaz Kmecl.

Karel Destovnik se je 13. decembra 1922 v Šoštanju rodil kot nezakonski otrok Marije Vasle. Deček je bil plod materine bežne zveze z otrokovim očetom, s katerim se ni nameravala poročiti. Avgusta 1923 se je poročila s čevljarjem Jožetom Destovnikom, nadarjenim kulturnikom iz kmečko-obrtniške družine. Materina premožna družina, ki je imela v lasti hotel Jugoslavija, zanj sprva ni hotela slišati, tako da sta se zakonca šele pozneje vrnila na njen dom. Oktobra 1924 se jima rodil sin Joži, novembra je Jože Destovnik Karlija tudi uradno posnovil. Za socialne krivice občutljivi deček ni trpel pomanjkanja, jih je pa v Šoštanju prepoznaval v težkih življenjskih razmerah delavcev Vošnjakove usnjarne, o čemer mu je

Razstava o Kajuhu v NUK-u.

iz lastne izkušnje pripovedoval njegov ded, ki je bil v njej zaposlen kar 55 let.

Po osnovni šoli je 11-letni Karli šolanje nadaljeval na celjski gimnaziji. Njegov sprva dober šolski uspeh se je zaradi posvečanja kulturnemu in političnemu delovanju toliko poslabšal, da je peti razred ponavljal. Leta 1940 so na vlaku pri njem našli pismo z ilegalno vsebino; 29. aprila so ga »zaradi širjenja komunističnih idej« in sovražne propagande iz gimnazije izključili. Šesti razred in prvo polletje sedmega je obiskoval na mariborski gimnaziji. Šolanje je leta 1941 prekinila druga svetovna vojna ...

Da bi ga odvrgli od političnega delovanja, so ga pod krinko poziva na orožne vaje januarja 1941 za 19 dni poslali v vojaško taborišče v Srbiji. Marca se je še vrnil k pouku, po nemškem napadu na Jugoslavijo pa se je s somišljeniki v Zasavskem hribovju želel pridružiti uporu jugoslovanske vojske. Vojska je razpadla, vrnil se je domov, gestapovci pa so ga 28. aprila zaradi pozivanja k uporu aretirali in za nekaj tednov poslali v slovenjegraški zapor. Po vrnitvi v Šoštanj se tam ni počutil

varno, zato je z očetovo pomočjo septembra 1941 odšel v Ljubljano. Vključil se je v ilegalno gibanje, za VOS opravljal obveščevalne naloge in sodeloval v kulturniškem življenju. Decembra 1941 je tam spoznal Silvo Ponikvar, ki ji je posvetil svoje najlepše ljubezenske pesmi.

Bivanje v Ljubljani je zanj postalo nevarno, zato se je avgusta 1943 pridružil partizanom. V XIV. diviziji je postal vodja kulturniške skupine, ki je po celotni Dolenjski prirejala mitinge. Kajuh je z recitiranjem svoje domoljubne poezije ljudi spodbujal k uporu. V hudi zimi februarja 1944 je skupina partizanov na poti iz Suhe krajine na Štajersko prenočevala na Žlebni-kovi domačiji v Zavodnju. Med napadom nemške vojske in orožnikov je 21-letni Kajuh padel pod streli orožnika slovenske narodnosti, kolaboranta Franceta Černeta iz Mežiške doline. Trinajstega novembra 1945 so njegove posmrtno ostanke iz Zavodnja prenesli na pokopališče v Podkrajju pri Velenju. Kajuh je bil leta 1953 kot edini kulturnik razglašen za narodnega heroja.

(nadaljevanje v prihodnji številki)

KOLUMNA

Jože Pogljajen

Podaljšano bivanje ertevejevskih vedejev

Mineva že skoraj leto dni, odkar je levosredinska koalicija strank na volitvah prepričljivo premagala pred tem vladajoče desničarje z Janšo na čelu. Pospešek pri nabiranju glasov je prvim zagotovo dajala tudi obljuba, da bodo javno radiotelevizijo – po tistem, ko jo je okupiralo trdo jedro janševikov – vrnili v normalno stanje. Operacija zavzetja RTV Slovenija se je začela, ko je Janša s pomočjo NSi ter prodanih poslancev Desusa in Jelinčičevih nacionalistov dobil večino v parlamentu.

S to večino so v programski in nadzorni svet RTV imenovali »specialiste za RTV« tipa Kmetič, Gošnik, Gregorčič ali Jerovšek. Tako sestavljen programski svet je potem na ključne direktorske in uredniške položaje zlahka postavil Urbanijo in Rebernikovo, Pirkoviča, Možino in še nekatere mojstre »uravnoteževanja« zlasti televizijskih programov. Predvsem televizijski informativni program je iz dneva v dan postajal ne le bolj politično navijaški, ampak tudi večinoma zasnovan in izvajan začetniško amatersko, in tako je vse bolj negledljiv. To med drugim dokazujejo številke o občutnem padcu gledanosti TV Slovenija. S tem smo izgubili še zadnji kolikor toliko verodostojen vir informacij o tem, kaj se dogaja doma in po svetu.

Golobova vlada se je namenila lotiti prevlade janševikov tako, da je spremenila razvpiti, v času prve Janševe vlade sprejeti Grimsov zakon o RTV v delu, ki določa način imenovanja programskih svetnikov in uprave, ki je to okupacijo omogočal. V SDS in NSI so odgovorili s taktiko zavlačevanja. Najprej so o noveli brez upanja na zmago zahtevali referendum, kar je uveljavitev sprememb na RTV odložilo za najmanj dva meseca. Ko jih je ljudski glas na referendumu gladko povozil, so predsednik programskega sveta (Gregorčič), generalni direktor RTV (Grah Whatmough) in direktor TV (Urbanija) – vsi ti so po uveljavitvi omenjene novele zakona ostali le začasni vršilci dolžnosti – sprožili drugo fazo načrta, da se čim dlje obdržijo za krmilom javnega zavoda. Vložili so zahtevo za začasen suspenz in ustavno presojo novele in peterica ustavnih sodnikov jim je na začudenje strokovne in laične javnosti ugodila, čeprav tudi z lučjo sredi dneva v tej noveli ni najti določb, ki bi bile vsaj na daleč kaj skregane z ustavo.

Je pa njen 5. člen – ta govori o novem načinu imenovanja 17 članov Sveta RTV – v nasprotju z name-

nom, da se bodo morali člani sveta ukvarjati z razvojnimi dilemami temeljnih vsebin javnega zavoda, to je s področji, kot so informativna dejavnost, kultura in izobraževanje ter šport in zabava. Smiselno bi torej bilo, da bi v svetu sedeli ljudje, ki o omenjenih področjih kaj vedo. V tem pogledu je ključnega pomena, komu je poverjena odgovorna naloga izbrati in imenovati primerne človeka za svetnika RTV. V Mreži za varstvo demokracije, kjer so novelo spisali, so si zamislili – vladajoča koalicija pa požegnala – da tu za politiko, beri državnih zbor, ne sme biti več prostora in da avtonomijo in razvoj tega javnega zavoda lahko zagotovijo le nevladne organizacije.

Da tu nekaj škripa, se je razkrilo že ob imenovanju prve svetnice RTV, Špele Stare. Staretova je dolgoletna generalna sekretarka Društva novinarjev Slovenije. V oči bode to, da jo je za svetnico po črki te novele zakona imenovala informacijska pooblaščenka, ki z RTV nima nič, kvečjemu je lahko zgolj gledalka televizija oziroma poslušalka radia. Normalno bi bilo v noveli določiti, da enega svetnika imenuje kar omenjeno novinarsko društvo samo ali pa katedra za novinarstvo, kjer Staretova tudi predava? Nekaj podobnega velja tudi za določbe, po katerih po enega svetnika poleg informacijske pooblaščenke imenuje še varuh človekovih pravic, svet za trajnostni razvoj, nacionalni svet invalidov ali pa italijanska in madžarska manjšina in katoliška cerkev. Ko gre za slednje, imajo ti že tako veliko avtonomijo odločanja pri madžarskih in italijanskih programih in zraven še posebna programska odbora pri Svetu RTV. Vprašljivo je tudi to, zakaj naj bi bilo poslej v tem Svetu kar šest predstavnikov zaposlenih, in to ob določilu, da bo v upravi RTV sedel tudi delavski direktor.

Zato se je težko otresti vtisa, da je ta seznam organizacij, ki bodo imenovale 17 članov Sveta RTV, nedosledna mešanica interesov, med katerimi je modernizacija RTV bolj na stranskem tiru. V najslabšem primeru se lahko zgodi, da tako sestavljen Svet postane nekakšen debatten klub, podoben skupščini krajevne skupnosti. In od te odgovornosti ministrica za kulturo Vrečkova ne more ubežati, kajti ne gre samo za to, da se RTV kadrovske prečisti, ampak za veliko več: zagotoviti je treba novo organizacijo, novo sistematizacijo in sistem nagrajevanja, ki bo temeljil na ustvarjalnosti, uveljaviti načrtno kadrovske politiko, skratka odpraviti večdesetletno stagniranje naše javne RTV.

■ **STRIP** Kajuh, pesnik partizan za mladino

Resnična zgodba o ljubezni, poeziji, vojni in smrti

Izšla je sedma knjiga v zbirki KAJUH100, ki jo Knjižnica Velenje izdaja ob stoti obletnici Kajuhovega rojstva. Tokrat gre za strip KAJUH, pesnik partizan. Delo je plod dveh uveljavljenih striparjev: Marijana Pušavca, ki je (na podlagi romana Prestreljene sanje) napisal scenarij, in Zorana Smiljanića, ki je prispeval risbe. Avtor scenarija je v spremni besedi zapisal:

»Stripovska biografija o mladeniču iz Šoštanja, pesniku, skojevcu, komunistu, vosovcu, partizanu ... in ljubimcu. Star komaj dvajset let je v svojih pesmih z občuteno intonacijo, strastno interpretacijo in empatijo do tistih brez glasu nagovoril slovenskega človeka v najhujših vojnih stiskah, ko sta bila pod vprašajem obstoj naroda in življenja posameznikov. Za življenja je vrhunec popularnosti do-

življal pol leta pred smrtjo, ko je na partizanskih mitingih ekstatično deklamiral svoje verze in v srcih poslušalcev sprožal močne čustvene odzive. Bil je prva rokenrol zvezda, slovenski Jim Morrison, Bob Dylan in John Lennon svojega časa, krik protesta in upora proti nasilju in krivicam. Po vojni ga je ljudska oblast odlikovala z redom narodnega heroja in si prisvojila njegove pesmi ter jih kanonizirala za potrebe komemorativnih obredov. Kajuhova poezija je ta nespoznan preživela. Danes doživljata njegova osebnost in poezija novo življenje pri mladih, ki ga sprejemajo kot glas nove generacije. Njegov je posvečen ta strip.«

Strip je v trdih platnicah formata 21 x 30 cm, naročite pa ga lahko v Knjižnici Velenje ali v založbi Buča. **Vlado Vrbič**

Naslovnica stripa o Kajuhu

■ DOGODKI Holokavst

Spominjamo se in opominjamo

Ob mednarodnem dnevu spomina na žrtve holokavsta, 27. januarju, je bila v Centru urbane kulture, Kino Šiška v Ljubljani, 19. januarja spominjska slovesnost, ki so se je udeležile preživele taboriščnice in taboriščniki, ukradeni otroci, izgnanci in druge žrtve vojnega nasilja, njihovi potomci in številni drugi, ki prisegajo na protifašistične vrednote. Slavnostna govornica je bila **dr. Dominika Švarc Pipan**, ministrica za pravosodje.

»Tako zavoljo spoštovanja in spomina na tragične žrtve preteklih generacij kot zavoljo dostojanstva in dobrobiti naše in prihodnjih generacij je temeljna od-

koli več! privede do najhujšega nasilja in zla,« je opomnila slavnostna govornica in poudarila, da se moramo spominjati tako žrtev, ki so izgubile svoje življenje, preživelih, ki so prestali težko opisljivo trpljenje, kot svojcev, ki so izgubili svoje najdražje.

Dodala je, da je zanjo izjemna čast, da je zbrane, zlasti preživele taboriščnice in taboriščnike, lahko nagovorila ob počastitvi svetovnega dneva spomina na holokavst: »Obenem vas kot ministrica za pravosodje Republike Slovenije resnično nagovarjam z veliko ponižnostjo, saj je vaša generacija za bratstvo, enakopravnost, soli-

Spominjske slovesnosti so se udeležili redki še preživele taboriščniki in taboriščnice ter drugi gostje.

Omeniti ni pozabila zdesetkanja slovenskih Judov v holokavstu, kar je bilo tudi posledica delovanja lokalnih kolaborantov. Skoraj edina možnost za preživetje Judov je bil odhod v partizane in tej vojski je dala veliko priznanje: »Hkrati pa je odločen in ponosen upor te generacije nacističnemu in fašističnemu okupatorju ter njihovim lokalnim kolaborantom skupaj z zavezniki izbojeval, omogočil in zagotovil svobodo, ki jo živimo danes. Tudi zato vsega tega trpljenja in žrtev, pa tudi odpora in neverjetnega poguma ne smemo nikoli pozabiti.«

Taboriščnicam in taboriščnicam se je zahvalila in jim obljubila: »Vi ste zadnje preživele priče grozot holokavsta in zatorej naše učiteljice in učitelji. Vaša boleča, trpeča in travmatična izkušnja v času najhujšega organiziranega nasilja je zgodovinska dediščina slovenske družbe, ki je ne smemo in ne bomo nikoli pozabili, ne smemo in ne bomo nikoli zmanjševali, posplo-

ševali, kakor koli opravičevali, še najmanj pa zanikali.«

Zbrane je na slovesnosti v uvodu pozdravil **Marijan Križman**, predsednik ZZB za vrednote NOB Slovenije. Poudaril je nekaj ključnih stvari, za katere se Zveza združenj borcev za vrednote NOB Slovenije zavzema: »Naš cilj je zdaj, ko je prišla nova vlada, ki ima posluš za to, da se v šolski kurikulum vrnejo vsebine, ki so se ves ta čas od leta 1990 pod vsemi vladami, levimi in desnimi in srednjimi, počasi, a vztrajno brisale, nazadnje celo dnevnik Ane Frank. Danes v našem kurikulumu, iz katerega se otroci učijo, ne boste našli vsebin ali pa jih bo bore malo o narodnoosvobodilnem boju in seveda tudi vsega drugega, kar se je vmes dogajalo.« Križman je še dodal, da se pri ZZB za vrednote NOB Slovenije zavzemajo tudi za zakon, ki bo preprečil sovražni govor, saj se je žal v prejšnjem mandatu vlade sovražni govor preko medijev razširil med vse državljane in se pre-

selil tudi v šole in vse pore našega življenja. Dodal je, da Zveza borcev želi preprečiti izbris spomina druge svetovne vojne, partizanskega boja, taboriščnikov in vsega drugega, za kar so ljudje trpeli in nekateri tudi dali svoje življenje: »In to je naša naloga in mi bomo na tej naši poti tudi vztrajali.«

Slovesnosti so se poleg ministric Pipanove in predsednika Križmana udeležili predsednica državnega zbora **Urška Klakočar Zupančič**, prejšnji predsednik Republike Slovenije **Borut Pahor**, predsednik Koordinacijskega odbora žrtev vojnega nasilja **Jani Alič** ter predstavniki diplomatskega zbora in domoljubnih in veteranskih organizacij.

Slovesnost v organizaciji ZZB NOB Slovenije sta pripravila scenarista dr. Mojca Poredoš in Iztok Pipan, kulturni program pa sooblikovali pevka Ditka s spremljevalcem Gorazdom Čepinom, Kvartet klarinetov Glasbene šole Franca Šturma, mentor Tomaž Kolar, ki je nastopil v zasedbi Tilen Porenta, Mia Vrabič, Brina Kolar in Andraž Kastele, plesalka Urša Jaklič iz Balletne šole Stevens v koreografiji Nene Stevens, Domen Valič, Dane Jemc in Karlo Jemc, Lina Potočki Vozny, Anica Horvat, program pa je povezoval Urban Pipan.

Nataša Predalič, foto: Iztok Pipan

Dogajanje ob spominjskem dnevu so popestrili z bogatim kulturnim programom.

govornost vsakogar od nas, predvsem pa naše družbe kot celote in tudi države, ki to družbo usmerja in vodi, zlasti pa tistih na vodilnih in vplivnih družbenih ali političnih položajih, da si resnično in iskreno z vsemi močmi vsak dan znova na vseh področjih našega delovanja in življenja prizadevamo za zajezitev kulture sovraštva, ki nas lahko kljub tisočkrat ponovljenemu 'Ni-

darnost, medsebojno spoštovanje in svobodo vseh ljudi, vseh nas, zagotovilo tistim, ki smo danes tudi tukaj, da sploh lahko stojimo tukaj, se lahko pogovarjamo, živimo svoje življenje v svobodi, blaginji in miru, govorimo svoj jezik in ustvarjamo svojo kulturo. Predvsem pa da ljubimo. In da smo to, kar smo, ne da bi za to morali izgubiti svoje življenje.«

■ V METEŽU ZGODOVINE Štjak 1944

V boju za pravice žensk

V Štjaku na Vrheh (občina Sežana) so se pred 79 leti 2. februarja 1944 zbrale borke, aktivistke OF in podpornice partizanskega gibanja iz celotne Primorske: od bovškega, cerkljanskega, ajdovskega območja pa do Pivke, Ilirske Bistrice, Trsta, Beneške Slovenije in celotnega Krasa. Delekatke so se zbrale na 1. pokrajinski konferenci Protifašistične ženske zveze za Primorsko. Povabljenih je bilo 85, prišlo pa jih je več kot 200. Zborovanje so takrat varovali borci Južnoprimorskega odreda.

Med pomembnejšimi sklepi so bili: splošna mobilizacija v partizansko vojsko za čimprejšnjo osvoboditev, organizacija volitev v narodnoosvobodilne odbore (v katerih so ženske prvič dobile volilno pravico), obdelovanje zemlje za oskrbo vseh prebivalcev in partizanskih enot, podpora sklepom AVNOJ o priključitvi Primorske k matični domovini; praznovanje 8. marca kot dneva žena. Konferenco je politično organizirala partizanka in politična aktivistka Zora Rupena - Katja, ki je več mesecev delovala na Primorskem. Glavni politični referat pa je imela takratna predsednica Glavnega odbora SPFZZ, Angelca Ocepek.

V Štjaku smo se 5. februarja spom-

Udeležence spominjske slovesnosti (od desne proti levi): dr. Vera Klopčič, Neva Filipčič, Andreja Živic, Mirica Rener, dr. Ljubica Jelušič

nili vseh teh pogumnih žensk in njihovega boja za pravičnejšo ureditev družbe. Slovesnost so pripravile članice ženskega veteranskega društva Dobrníč, podružnica Štjak, in krajevna skupnost Štjak. Imeli smo spodbudne nagovore (Jana Drožina, predsednica KS Štjak; Andrej Sila, župan občine Sežana; dr. Vera Klopčič, predsednica društva Dobrníč), pogled v zgodovinske okoliščine in vsebino konference (dr. Ljubica Jelušič) ter slavnostni govor o pravicah žensk kot človeko-

vih pravicah (Andreja Živic, kraška poslanka v DZ RS) ob številni udeležbi obiskovalcev. Med govori in v kulturnem programu je partizanske in domoljubne pesmi zaigrala Mirica Rener na harmoniki. Domačini z Vrhov (Jana Drožina, Maja Lipanje, Zoja Milharčič) so recitali Kajuhove pesmi. In ker smo bili pred kulturnim praznikom, ni manjkal spomin na Franceta Prešerna z Uvodom v Krst pri Savici (Matic Lozej ga je zrecital na pamet). K prijateljskemu vzdušju zbranih sta

z glasbo in petjem pripomogla še Marjetka Popovski iz Izole in Marko Petelin iz Kazelj. Neva Filipčič, podpredsednica društva Dobrníč, je uspešno vodila celoten spored in se s cvetjem in priznanji oddolžila domačim organizatorjem. Med zbranimi je bila najstarejša, 93-letna Lidija Hrib iz Ravenj, udeleženka konference in živ vir spominov na vojne čase. Za slovo so prijazne domačinke postregle z okusno joto in domačimi sladlicami.

Dr. Ljubica Jelušič
Foto: Enver Palalič

Najstarejša udeleženka srečanja v Štjaku je bila 93-letna Lidija Hrib, ki se je tudi udeležila konference pred 79 leti.

BAZOVICA

*Bazovica, sveti kraj herojev,
uprli fašizmu so v Evropi se prvi,
plamen ponесли tlačenim do bojev,
za svobodo naroda obležali so v krvi.*

*A njihova pot bila je od Trsta do Gorice,
od Istre do Reke čez pivške gozdove,
tu duh je že davnih prednikov vel
za pravice,
v kmečkih puntih lomil je sužnjeve okove.*

*Zdaj tujec si zopet je zemljo prilastil,
zgodovino naroda po svoje prikrojil,
zopet se dvigajo fašizma valovi,
Slovenci smo sužnji pod lastnimi krovci.*

*O tigrovski heroji v Evropi prvi!
Prebudite v nas v duh strašan,
ki zgrizel bo okove suženjske nam,
ki raztrgal bo kosti
in zrasel v plamen iz krvavečih ran.*

*Valencič, tvoji koraki na Baču odmevajo,
Bidovca srce se v mladih skavtih prebujajo,
Marušič, tvoje oči kot zvezde v temi
kličejo Miloša, naj jim zopet sledi.*

*In ko zlata zarja se čez nebo bo razlila,
zopet v Slovincu svoboda bo klila
in vrtnica, ki je junakom vzcvetela,
iz trnov bo zlato krono ljubezni imela.*

*Ceno, ki ste junaki plačali,
bila je najdražje nam darilo,
ko smrti ste zrlí v oči in ponosni ostali,
nam v zavesti naroda bo večno izročilo.*

*A rodoljubov sveti kraj, gmajne Bazovice,
nam svetilnik bo in mesto resnice,
tigrovcev boja za človečanske pravice!*

Ana Horvat

SPOMENIKI Partizanski spomeniki na Geopediji (13)

»Svoboden sem, čeprav ne doživim svetlobe«

MOČAN SEM V SEBI,
KER RAZLOČNO ČUTIM:
SVOBODEN SEM,
ČEPRAV NE DOŽIVIM
SVETLOBE, KI JO ZA
OBZORJI SLUTIM!

(F. KOSMAČ)

PETIM BORCEM BRIGADE VDV,
PADLIM DECEMBRA 1944.
(Napis na spomeniku pri kmetiji
Karničnik v Hrastovcu, kjer so po-
kopani padli borci brigade VDV.)

V Radmirju na osvobojenih tleh
Zgornje Savinjske doline je bila
septembra 1944 ustanovljena 3.
brigada Vojske državne varnosti.
Sestavljali so jo borci Zidanškove
brigade in mladi prostovoljci iz šta-
jerskega okrožja. Povprečna starost
borcev je bila 20 let, večidel so bili
člani KPS in SKOJ.

Zadnje dni novembra so se za-
čele bitke na mejah osvobojene-
ga ozemlja. Brigade 14. divizije so
branile glavne dostope na osvobo-
jeno ozemlje, vendar so prve dni
decembra obrambne črte začele
popuščati. Komandir 3. čete Anton
Lempl - Dušan je svoje borce po-
vedel na Šmihel nad Mozirjem in
naprej proti Šaleški dolini. Dušanu
so borci zaupali brez pomisleka. Bil

Zapornike iz Starega piskra so osvobodili
(od leve proti desni): Riko Presinger
- Žarko, Jože Gaber - Brus, Ivan Grobelnik
- Ivo, Martin Klančičar - Nande, Jože
Zelinka - Očka in Dominik Lebič - Boris.
(Fotografija: Stane Terčak, Celjski Stari
pisker, Ljubljana: Borec, 1976, str. 97.)

Pločevinasta spominska plošča pri kmetiji
Rahne, kjer je padel Milan Gaberšek -
Buksi.

Spomenik pri kmetiji Rahne (Šenbric pri
Velenju) kjer je padlo pet borcev brigade
VDV.

je mojster partizanske taktike: celo
ponoči je vse videl in slišal, poznal
je poti po štajerskih gozdovih, nič
ga ni presenetilo.

Bataljon se je razdrobil po če-
tah premikal proti Paškemu Kozja-
ku. Borci 3. čete so po nekaj dneh
pohoda zagledali v Škalskem je-
zeru odsev nagibajoče se škalske
cerkve, obenem pa zaslišali šum
padajoče vode v elektrarniških hla-
dilnih stolpih.

Patrolja mladih fantov se je usta-
vila v naselju Hrastovec in tam
prenočila. 12. decembra zarana se
je kolona borcev v jutranji megli
pomikala po gozdni poti od kmeta

Karničnika proti Rahnetu. Pripa-
dniki nemške policijske enote, ki so
bili zaradi ofenzive v akciji na tem
območju, so v gozdu postavili za-
sedo. Partizane so spustili v bližino
in jih napadli z brzostrelkami in pu-
škomitraljezi. Že v prvem napadu
je padlo pet borcev, med katerimi
so bili sedemnajstletni puškomi-
traljec Milan Gaberšek - Buksi,
šestnajstletni Mirko Šalomon, se-
demnajstletni Franc Breznik, še-
stindvajsetletni Viktor Konečnik in
neznani borec.

Policisti so nekaterim borcem
prišli tako blizu, da so jih že drža-
li za nahrbtnike. Tako je prišel ob
svoj nahrbtnik vojni dopisnik ba-
taljona Ciril Grebenšek iz Velenja.
Uprava velenjskega rudnika je na-
mreč na podlagi najdbe njegovega
nahrbtnika že naslednji dan uradno
sporočila, da je padel kot partizan.
Zaposlen je bil namreč v rudniku,
policija pa je sklepala, da je med
padlimi, ker je v nahrbtniku našla
njegove dokumente. Dva partizana,
Franca Pliberška in Mirka Lešni-
ka, so policisti ujeli in ju odpeljali v
celjske zapore.

V noči na 15. december je skupi-
na »komandosov«, med katerimi je
bil legendarni Ivan Grobelnik - Ivo,
v nemških uniformah prikorakala
pred celjski Stari pisker, onespo-
sobila paznike in osvobodila okrog
130 zapornikov, med njimi tudi Pli-
berška in Lešnika. Zjutraj so se ma-
riborski Nemci s štirimi tovornjaki
pripeljali pred Stari pisker, da bi
prevzeli 80 obsojencev in jih odpe-
ljali v smrt, a zapor je bil prazen ...

Stane Gradišnik

SVOBODNA
BESEDA

www.svobodnabeseda.si

DOGODKI Golovica

Prenovljeno obeležje v Avstriji

Spominsko slovesnost ob dnevu
mrtvih je Zveza koroških partiza-
nov pripravila na pokopališču v
Golovici na pobočju Svinške plani-
ne. Slavnostni govornik je bil pred-
sednik ZZB za vrednote NOB Me-
žiške doline Stanislav Ovnič. Orisal
je partizanski odpor na južnem av-
strijskem Koroškem in še posebej
dogodek 18. aprila 1945, ko so v
boju nad Golovico padle štiri žrtve:
dva slovenska partizana, ruska par-
tizanka in poljski partizan.
Venec je v imenu Republike Slove-
nije položil državni svetnik Bogomir
Vnučec.

Na slovesnosti so med drugim so-
delovali predsednik ZKP Milan
Wutte, garda Slovenske vojske, tro-
bilni kvintet orkestra Slovenske po-
licije in zbor prosvetnega društva
Lipa iz Velikovca.

Arhitekt prenovljenega obeležja
Karl Wouk je poudaril, da je bilo
partizansko grobišče v Golovici eno
prvih Zveze koroških partizanov, in

dodal, da naj ne bo zadnje obnov-
ljeno obeležje. Po besedah Milana
Wutteja so se za obnovo grobi-
šča odločili zato, ker gre za simbol
partizanskega boja na najsevernej-

Prenovljeno obeležje padlim štirim partizanom

šem območju oboroženega odpo-
ra. Lepo obiskana slovesnost se je
nadaljevala s prijetnim druženjem
obiskovalcev v Grebinju.

Emu Peruš

Dr. France Križanič

Zdravstvo in ekonomija

Po Slovarju slovenske-
ga knjižnega jezika je
zdravje stanje telesne-
ga in duševnega dobre-
ga počutja, brez motenj
v delovanju organizma.

Z ekonomskega vidika je zdravje
dobrina. Zdravje potrebujemo in ga
zato tudi vzdržujemo. Je trajna do-
brina, ki se postopoma obrablja. De-
javnosti za vzdrževanje zdravja slu-
žijo pokrivanju naše osebne porabe
pa tudi kot naložbe v vzdrževanje
in povečevanje naših sposobnosti.
(Michael Grossman)

Kazalniki zdravja so življenjska
doba, sposobnost za delo, potreba
po medicinski oskrbi, sposobnost
izvajati različne osebne in socialne
funkcije in podobno. V ekonomski
analizi so zlasti uporabljane umr-
ljivost, obolenost ter samoocena
zdravstvenega stanja. Na zdravje
vplivajo: zdravstvena oskrba, do-
hodek (kadar se povečuje z nizke

ravnji), izobraz-
ba, starost, spol,
rasa, zakonski
stan (vpliv je po-
membnejši pri
moških), onesna-
ženost okolja in
življenjski slog
- kajenje, diete,
šport ... Zdravje
po drugi strani
vpliva na šolski
uspeh, zaposle-
nost, produktiv-
nost in rodnost.
(Victor Fuchs)

Zdravstveno
oskrbo z vidi-
ka zavarovanja,
organizacije,
ekonomike dela ter javnih financ
proučuje zdravstvena ekonomika
(Kenneth Arrow). Zdravstveno za-
varovanje odpravlja negotovost na
področju, kjer še zlasti nismo nak-
lonjeni tveganju. Trg zdravstvenih
zavarovanj deluje pomanjkljivo. Če
bi deloval brez regulacije, bi se zdra-
vstvene storitve delile med ljudi gle-
de na njihov dohodek, kar bi dodat-
no povečevalo neenakost v družbi
in poslabševalo njeno stabilnost ozi-
roma kohezivnost. Od tod potreba
po državnih subvencijah in regulaci-
ji. Prvo obvezno zdravstveno zava-
rovanje je na primer že leta 1883 v
Nemčiji uvedel Otto von Bismarck.

Poleg vprašanja etike je za zdra-
vstveno dejavnost značilna asime-
trija informacij. Zdravnik ve precej
več o potrebah pacienta od samega
pacienta. Asimetrija informacij vodi
v moralni hazard s potencialno ne-
racionalno porabo sredstev, name-
njenih zdravstveni negi. Na strani
pacienta nastopa tako imenovani
problem prostega strelca (free rider
problem), saj lahko spreten posame-
znik z delitvijo zdravstvenih storitev
pridobi več, kot bi mu pripadalo.

Problem je dodatno zapleten zara-
di narave zavarovanja, v katerem je
plačnik tretja stranka med zdravni-
kom in pacientom, to je zavaroval-
nica. Potencialno lahko zavaroval-
nica problem poenostavi in stroške
obvladuje tako, da sama organizira
zdravstveno oskrbo zavarovancev.

Zdravstvo je storitvena dejav-
nost. Leta 2021 je imel ta sektor v

Sloveniji 50.000 zaposlenih in 2,3
milijarde evrov dodane vrednosti.
Od leta 2000 do 2021 sta se tako
zaposlenost kot dodana vrednost
v zdravstvu (realno) povečali za 49
odstotkov. Leta 2021 je bilo v tem
sektorju za skoraj 17.000 več zapo-
slenih kot leta 2000, delež zdravstva
v skupnem številu delovno aktivnih
pa se je povečal s slabih 4 odstot-
kov na skoraj 5 odstotkov (Statistični
urad Republike Slovenije). Število
zdravnikov se je v slovenskem zdra-
vstvenem sistemu od leta 2016 do
2020 povečalo za 730 ali za skoraj
12 odstotkov, s 6346 na 7076 (Mini-
strstvo za zdravje).

Slovenija je za financiranje zdra-
vstva leta 2020 namenila dobre 4,4
milijarde evrov (brez investicij), od
tega skladi socialne varnosti 2,8
milijarde evrov, zavarovalnice 0,6
milijarde evrov, gospodinjstva (sa-
moplačniki) 550 milijonov evrov ter
država 403 milijone evrov. Ti izdatki

so obsegali 9,4
odstotka bruto
domačega pro-
dukta (vrednost
novoustav-
ljenih dobrin).
Leta 2000 je
bil ta delež 8,6
odstotka (Stati-
stični urad Re-
publike Slove-
nije).

Čeprav zdra-
je ni le posledica
zdravstvene
oskrbe, pa je
njen pomen go-
tovo velik. Re-
zultati kažejo,
da je uspešna.

Leta 2000 je bila povprečna starost
umrlih v Sloveniji 71,8 leta, v 2021
pa že 78,3 leta. Povprečna starost
umrlih se je torej dvignila za šest let
in pol. Od 2005 do 2021 se je tudi
zelo izboljšala samoocena zdra-
vstvenega stanja. Kot zelo dobro ali
dobro je svoje zdravstveno stanje
leta 2005 ocenjevalo 54 odstotkov,
leta 2021 pa 69 odstotkov anketira-
nih, medtem ko se je delež teh, ki so
svoje zdravstveno stanje ocenjevali
kot srednje, slabo ali zelo slabo, v
enakem obdobju zmanjšal s 46 od-
stotkov na 31 odstotkov (Statistični
urad Republike Slovenije).

Zanimivo je, da se delovanje
zdravstvenega sistema v Sloveniji
kljub opisanemu prikazuje kot naša
glavna težava. Sodeč po rezultatih
to seveda ni. Za obdobje po covidu
19 je sicer za vso Evropo značilna
velika obremenjenost zdravstvene
dejavnosti, saj prihaja do izraza pre-
pozno ukvarjanje z drugimi povzro-
čitelji boleznih v zadnjih dveh letih
(The Economist). Gre pa za nihanje,
ki se bo izravnalo.

Slovenski zdravstveni sistem ned-
vomno potrebuje spremembo orga-
nizacije. Da bolnišnice ne izvajajo
določenih storitev, ker so izpolnile
svoj letni načrt, je za javno zdra-
vstvo neracionalno in za paciente
tragično. V ta okvir spada tudi maja
2019 umetno ustvarjeno pomanjka-
nje družinskih zdravnikov. Na prvi
pogled je videti, kot bi se vračali v
obdobje delovanja cehov. In te je
treba vsaj v zdravstvu prepovedati.

**Na strani pacienta
nastopa tako
imenovani problem
prostega strelca
(free rider problem),
saj lahko spreten
posameznik z delitvijo
zdravstvenih storitev
pridobi več, kot bi mu
pripadalo.**

REPORTAŽA Po spomenikih okrog Ovsiš (3)

Tragedija pri Pibrcu in Bitencu na Poljšici

Nemške orožnike iz Kranja je v vas pripeljal domačin s Poljšice, tisti, ki je hodil naokrog v rdeči karirasti srjaci. V tri hiše, kjer so bili naklonjeni partizanom, so vrgli bombe, vendar na srečo niso zahtevale žrtev. Pri Pibrcu (na tem mestu je zdaj skedenj) pa so pijani od nadmoči in alkohola pobili gospodarja Alojza Sušnika, njegovo visoko nosečo ženo Franco in Francino sestro Marijo Dežman, poročeno na Lancovem, ki naj bi pomagala pri porodu. Pri sosedu Bitencu (Poljšica 3) pa so pred otroki posilili mater in nazadnje ubili očeta Jožeta Rozmana, ki je prezgodaj prišel iz skrivališča.

Na spominski plošči v vasi piše: V TEJ VASI SO PADLI DNE 14. OKTOBRA 1943 KOT ŽRTVE OKUPATORJEVEGA NASILJA ROZMAN JOŽE, ROJ. 9. 3. 1897 DEŽMAN MARIJA, ROJ. 2. 2. 1895 SUŠNIK ALOJZ, ROJ. 23. 4. 1897 SUŠNIK FRANČIŠKA, ROJ. 28. 2. 1900 SLAVA JIM!

Tragedijo na Poljšici je pod naslovom Vojne ne pozabiš nikoli v Svobodni misli 2013, št. 2, opisala Neva Ažman.

Trije padli pri šoli na Ovsišah

Februarja 1943 ponoči je nekaj borcev Jelovške čete za zidom ovsiškega pokopališča čakalo na nemške vojake, ki so zahajali v vaško trgovino in gostilno pri Portarju na Ovsišah in se tam srečavali z vaško stražo. Prejšnje noči jih niso

Spominska plošča pri Bitencu (Poljšica 3)

dočakali. Niso se hoteli spopasti z njimi, ker so vedeli, da bi se sovražnik maščeval nad vaščani, ampak samo razorožiti. Lastnik Pôrte Ivan Fister je delal za partizane in jih oskrboval s hrano. Prav takrat so se pri Portarju zadrževali pripadniki domače vaške straže ter nekaj Nemcev iz Podnarta; vojaki so bili nastanjeni na železniški postaji, pri Poslancu in še kje, precej jih je bilo slovenskega rodu s Koroškega. Ko je v mraku na poti domov eden od vaških stražarjev, France Šolar (Vrbanovčev s Poljšice), naletel na partizane, so ga ti poslali nazaj k Portarju preveriti, ali so Nemci že odšli. Ko se je vrnil, se je zlagal, da jih ni več in da je zrak čist. Borci so se s hriba v Preduhu odpravili proti Portarju. Nemci so medtem za kozolcem naredili zasedo in z mitraljezom vžgali po partizanih.

V spopadu so bili ranjeni in ujeti trije partizani, dva sta počasi umirala kar tam na tleh; to sta bila 22-letni Alojz Cotman iz okolice Ljubljane in 19-letni Gabrijel Hab-

jan iz Dražgoš. Tretjega ranjenca, 18-letnega Franca Šolarja s Kališ (ime mu je bilo ravno tako kot izdajalcu), pa so odpeljali v begunjske zapore, kjer so ga dva dni pozneje ustrelili kot talca. Živo se spominjam, kako so ranjenci stokali in kričali od bolečin, ležeči v mlaki krvi. Takrat mi je bilo šele deset let, gledali smo skozi okno šole, bil sem v drugem razredu pri nemškem učitelju. Oba je, pač po cerkvenem običaju za gošarje, pokopal na zunanjo stran cerkvenega zidu na Ovsišah sam izdajalec, drugega nad

Ob cesti pred ovsiško šolo stoji spomenik padlim na Ovsišah.

drugim. Izdajalcu so sodili vosovci (pripadniki Varnostno-obveščevalne službe) mesec dni pozneje. Ženin bratranec Janez Lušina - Mali je bil kot zelo mlad borec zraven v tistem srditem spopadu. Vedno se je čudil, kako da jih takrat ni padlo več; če bi jih Nemci spustili bliže, bi lahko postrelili vso četo.

(nadaljevanje v prihodnji številki)

Mira Hladnik

(po pripovedovanju Janka Potočnika)

Foto: Miran Hladnik

DOGODKI Več kot sodelovanje

Skupni boj za vrednote NOB

Živimo v dveh državah ob treh rekah. Imamo skupno idejo – narodnoosvobodilni boj naših narodov naše nekdanje skupne domovine. Sava nas povezuje, Sotla in Bregana naj bi nas razdvajali. Že stoletja se naši predniki skupaj bojujejo za svobodo proti tujim zavojevalcem. Beseda je o protifašističnih borcih in antifašističnih sosednje Zagrebške županije in borcev za vrednote NOB Posavja v Sloveniji.

Predstavniki združenj Brežic, Krškega in Sevnice skupaj s tovariši zagrebške županije v Kumrovcu že več let počastimo spomin na tovariša Tita ob obletnici njegove smrti in se tudi udeležujemo spominske slovesnosti ob smrti partizanov Kozjanskega odreda na poti prek hrvaškega Zagorja v slovensko Prekmurje v Bedenici v občini Sv. Ivan Zelina. Predstavniki antifašistov s Hrvaškega se nam pridružijo ob proslavi v spomin na dogodek, ko so partizani 14. divizije prestopili Sotlo pri Sedlarjevem, saj so zasilni most skupaj zgradili slovenski in hrvaški aktivisti. Večja skupina borcev za vrednote NOB iz Posavja se je udeležila tudi proslave ustanovitve 13. proletarske brigade Rade- ta Končarja v Gornjem Sjeničaku pri Karlovcu. Na proslavi ustanovitve 10. zagrebškega korpusa so

bile naše besede o vlogi poveljnika korpusa, narodnega heroja Radeta Bulata, v skupnih bojih slovenskih in partizanov s Hrvaškega sprejete s posebno pozornostjo.

Na povabilo tovarišev iz Samoborja se je večja skupina Posavcev udeležila obiska pomnikov bojev partizanov in ustaških zločinov na Gorjancih oziroma Žumberški gori. Položili smo cvetje k spomeniku padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja ob sami državni meji v Slovenski vasi, pri osrednjem spomeniku v Bregani, zatem pri obnovljenem spomeniku v Grdanjcih nedaleč od Bregane. Nekaj kilometrov naprej ob cesti na slovenski strani stoji spomenik trem borcem Žumberškega odreda, po priimkih sodeč Slovencev, ki so padli v ustaško zasedo.

Nad Planino smo se ustavili pri spominskem obeležju pokola domačinov s Planine in nato še v središču vasi ob spomeniku tej strašni moriji septembra 1942. Predsednik Združenja borcev za vrednote NOB Brežic, tovariš Stane Preskar, je v daljšem in izčrpnem nagovoru seznanil udeležence z dogodki med narodnoosvobodilnim bojem na vzhodnih Gorjancih. Vrnili smo se v Žumberk in se ustavili v manjši vasi Prisjeka, kjer je bila po-

Spomenik v Prisjeki

leti leta 1942 premična bolnišnica slovenskega Krškega odreda. Tudi ta vas in domačini, ki so sprejeli v oskrbo slovenske partizane, so poslali žrtev ustaškega divjanja, saj so ustaši zaklali 16 ranjencev, ustrelili zdravnika Černelča in dve bolničarki iz Kostanjevice, prizanesli niso niti bolnemu otroku, vas pa so požgali. Pot smo končali v Budinjaku ob spomeniku padlim partizanom.

Lani smo se udeležili tudi slovesnosti v spomin na preboj zaprtih komunistov in rodoljubov iz dvorca Kerestinec na obrobju Zagreba. Na plošči smo med nešteti priimki uglednih Hrvatov, Srbov, Judov opazili tudi tri Slovence. Od peterice preživelih zapornikov so se trije prebili v Žumberak in nad Kostanjevico stopili v stik s komunisti iz Krškega, med njimi je bil tudi poznejši borec in politični voditelj odpora na Hrvaškem, narodni heroj in povojni politik Slavko Komar, sicer Zagrebčan slovenskega rodu.

Vladka Blas

OBLETNICA Slovenskogoriška četa

80. obletnica poslednjega boja

Lani je minilo 80 let od poslednjega boja Slovenskogoriške čete v Mostju 8. avgusta 1942. Četo – Ptujski vod, kot se zanjo pojavlja ime v partizanskih dokumentih – so ustanovili člani ptujškega okrožnega komiteja KPS pod vodstvom Mime Kovač - Barčke v začetku aprila 1942 na Osojnikovem domu v Desencih v Slovenskih goricah. Borci so vod imenovali Slovenskogoriška četa, med ljudstvom pa se je zanj uveljavilo ime Lackova četa.

Prvi so v četo vstopili bratje Reš iz Vintarovcev: Mirko, Vinko in Kostja, ki so se ob veliki noči vrnili z dela v Avstriji. Za njimi so v četo vstopili Zvonko Sagadin s Ptuja, Alojz Zavec iz Krčevine pri Ptuju, Janez Pukšič s Kicarja in Ivan Petrovič s Ptuja. Junija sta se četi pridružila Janez Čeh iz Cerkevjenjaka in Franc Osojnik, julija Drago Stojko iz Mote pri Ljutomeru, v začetku avgusta Franc Knez, kot zadnja pa sta v četo 7. avgusta vstopila člana ptujškega OK KPS Jože Lacko in Franc Kramberger. Prvi komandir čete je postal Vinko Reš, za političnega komisarja je bil imenovan dijak Zvonko Sagadin, ki je bil od leta 1938 med vodilnimi ptujskimi skojevci, leta 1939 pa je bil sprejet v ptujski OK KPS. Junija je vodstvo čete prevzel Franc Osojnik, četo pa sta zapustila Sagadin in Petrovič z nalogo, da v Halozah poiščeta nove postojanke za partizane. Četa se je najpogosteje zadrževala na Osojnikovi domačiji v Desencih in domačiji Reševih na hribu Ojstrovcu v Vintarovcih. Ernest Reš je partizanom popravil nekaj pušk, njegova žena Gera pa je borce oskrbovala s hrano. V veliko oporo borcem je bil tudi ključavničar Franc Rajšp iz Doliča pri Destniku, popravljal jim je orožje ter jih spremljal na njihovih pohodih. Poleg njega so borci na pohodih spremljali tudi Ivan Kokol iz Gerlinec, Jože Kocbek iz Andrecev pri Cerkevjenjaku ter brata Jože in Ivan Stanet iz Grajene pri Ptuju.

Do tragičnega 8. avgusta 1942 je četa izvedla vrsto manjših oboroženih akcij na območju zahodnega dela Slovenskih goric: 16. maja je zažgala opekarno v Žabjaku; v noči na 25. maj je napadla sedež občine v Vitomarcih, kjer je zaplenila pisalni stroj, živilske karte, uničila Hitlerjevo sliko in akte ter poškovala pisarniško opremo; 14. julija je napadla in ubila dva orožnika iz Cerkevjenjaka; v začetku avgusta je napadla občinski urad na Polenšaku, izvedla rekvizicijo v Gracerjevi trgovini in obračunala z okupatorjevim ovaduhom. Med prebival-

ci Slovenskih goric pa je najbolj odmeval napad čete na orožniško postajo v Vintarovcih v noči na 7. junij 1942. Borci so poskušali rešiti zaprte sodelavce Franca Rajšpa in njegovo ženo Marijo ter Vincenca Frica, ki jih je okupator aretiral 6. junija. V napadu sta bila ubita vodja orožniške postaje Johann Loidl in orožnik Janez Zemljič, zaprtih sodelavcev pa četi ni uspelo rešiti, saj so bili že pred napadom odpeljani v ptujške sodne zapore. Po izdaji je Nemcem uspelo četo 8. avgusta 1942 v gozdičku Laze pri Mostju obkoliti in uničiti. V boju so padli Franc Kramberger, Alojz Zavec, Vinko in Kostja Reš. Hudo ranjeni Drago Stojko je umrl v ptujski bolnišnici 9. avgusta 1942, Janeza Pukšiča in Ivana Čeha je okupator ujel in ju 2. oktobra 1942 ustrelil v Mariboru. Iz boja v Mostju so se rešili le Mirko Reš, Jože Lacko in Franc Osojnik. Mirko Reš ni mogel preboleti izgube svojih najdražjih ter si je 12. avgusta 1942 vzel življenje v Zasadih, kjer je živel z ženo. Jožeta Lacka so Nemci zaradi izdaje 10. avgusta 1942 ujeli v Spodnjem Velovleku. Bosega in vsega pretepe-nega ter povaljanega v cestni prah so Lacka z napisom »Ich bin der Mörder und Banditenführer J. Lazko« (»Jaz sem morilec in vodja banditov«) vodili po ptujskih ulicah. Ptujski Nemci in nemčurji so ga psovali, pljuvali nanj ter metali vanj kamenje. V ptujskih zaporih so ga znova hudo mučili. Zaradi posledic mučenja je 18. avgusta 1942 v ptujskih sodnih zaporih umrl. Franc Osojnik je odšel na Pohorje in vstopil v Ruško četo. Postal je partizan Kostja in politični komisar čete. S Pohorja se je še nekajkrat vrnil na ptujsko območje, na eni izmed takšnih poti je po izdaji 29. decembra 1942 padel na domačiji Franca Krambergerja v Krčevini pri Vurberku.

Po padcu Slovenskogoriške čete se je okupator zverinsko znesel nad partizanskimi sodelavci. Uspelo mu je uničiti postojanke Osvobodilne fronte, večino sodelavcev in njihovih družinskih članov je poslal v koncentracijska taborišča Mauthausen, Dachau, Ravensbrück in Auschwitz. Pod strelji je padlo 45 sodelavcev čete, 21 sodelavcev pa se ni vrnilo iz taborišč. Okupatorjev teror je ohromil odporniško gibanje v Slovenskih goricah, ki se je razvijalo od poletja 1941 in je z delovanjem slovenskogoriške čete spomladi in poleti leta 1942 doseglo svoj vrhunec. Na širšem ptujskem območju je odporniško gibanje znova zaživele šele spomladi leta 1944.

Irena Mavrič - Žižek

■ V METEŽU ZGODOVINE Iz Slovenskih goric do Stalingrada

Pojdimo in pademo, samo da rešimo domače

Ena od značilnosti nemške okupacije na slovenskem Štajerskem (pa tudi na Koroškem in Gorenjskem) je bila prisilna mobilizacija v nemško vojsko. Ta radikalni ukrep, ki se je med nemško okupacijo začel pred 80 leti, je prizadel dobršen del moškega prebivalstva na območju celotnih Slovenskih goric (torej tudi današnje širše pesniško območje). Priprave za izvedbo nemške vojaške mobilizacije so se začele že leta 1941 v povezavi z okupatorjevim podeljevanjem nemškega državljanstva prebivalstvu tistega dela Slovenije, ki si ga je ob razkosaњу Dravske banovine med tri okupatorje aprila 1941 prilastila Nemčija.

Nemško prisilno mobilizacijo so začeli izvajati leta 1942, ko je bila izdana odredba šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem o uvedbi vojnega prava in državne delovne službe na tem območju. Odredba se je dotikala tudi objave popisa letnikov 1923 in 1924. V letu 1942 so bili najprej popisi letnikov 1923 in 1924, sledili so popisi letnikov 1921 in 1922, 1919 in 1920, novembra in decembra 1942 pa še popisi letnikov 1918 in 1925. Popisom so kmalu sledili nabori in tem vpoklici. Že okoli 20. julija 1942 je bil na Štajerskem vpoklican v nemško vojsko letnik 1923. Vpoklic je bil zelo uspešen, saj se vpoklicani v glavnem niso imeli kam umakniti. To se je nato ponovilo tudi jeseni 1942 in pretežno še leta 1943. Vpoklice so izvajali postopoma, tako da so do konca poletja 1943 od letnika 1926 vpoklicali 1914 fantov, kar je okoli 60 odstotkov vseh mobilizirancev. Druge obveznike od letnika 1928 – 1908 fantov – so vpoklicali pretežno v letu 1944 in preostale, vključno z letnikom 1929, še leta 1945. Odzivnost na pozive je bila

Slovenski naborniki s častniki in podčastniki na Moravskem (arhiv Oskarja Dolšaka, Hoče)

predvsem na Štajerskem na splošno velika do leta 1944. Mobilizacijo so Nemci spremljali z represalijami nad Slovenci. Med njimi velja omeniti streljanje talcev, ki so jih izbirali tudi med dezertjerji iz nemške vojske. Najučinkovitejši ukrep za poslušnost vojnih obveznikov pa so bile grožnja in represalije nad svojci obveznikov, pri katerih se je udomačilo načelo »Rajši ubogam in sam padem, samo da ohranim družino in dom«.

Po podatkih Inštituta za novejšo zgodovino Slovenije v Ljubljani, ki vodi bazo podatkov o žrtvah vojne 1941–1945 in zaradi nje na Slovenskem, je padlo 9942 mobilizirancev v nemško vojsko. To je veliko število, sploh v primerjavi s padlimi mobiliziranci v italijansko vojsko, ki jih je bilo 1279, in padlimi mobiliziranci v madžarsko vojsko, ki jih je bilo samo 200. Številni mobiliziranci so prihajali s front na dopuste in iskali zveze z osvobodilnim gibanjem zaradi odhoda k partizanom. Teh povezav je bilo v Slovenskih goricah malo, zlasti še v letih 1942 in 1943, ko je bil obseg mobilizacije v nemško vojsko največji. Raz-

mere so se popravile šele poleti in jeseni leta 1944, ko so v Slovenske gorice prihajale patrulje Lackovega odreda s Kozjaka in novačile novince za partizanske enote, med njimi tudi dezertjerje iz nemške vojske, ki so po daljšem skrivanju lahko odšli v partizane. Poti na Kozjak so vodile tudi preko Gačnika, Jakobskega Dola, Jarenine in Pesnice, mimo Kungote in Svečine. Nekateri se partizanski mobilizaciji niso odzvali in so se vse do konca vojne skrivali doma in tvegali nemške povračilne ukrepe zase in za družine. Nekaj se jih je pridružil tudi Melaherjevemu četnikom.

Po vojni so bili nemški prisilni mobiliziranci dolga desetletja stigmatizirani kot »švabski vojaki« in šele konec 90. let minulega stoletja so bili priznani kot posebna kategorija vojnih žrtev. Prav je, da se jih ob 80. obletnici začetka nemške prisilne mobilizacije vsaj spomnimo, tudi tistih, ki so za vedno obležali na frontah pri Stalingradu, pred Moskvo, v Normandiji, na Siciliji in v severni Afriki, pa tudi na Baltiku in na nemških bojiščih ob kapitulaciji rajha.

Dr. Marjan Toš

■ DOGODKI Sv. Ana nad Ložem

Nagrajen za napad in pobijanje partizanov

Po premoru zaradi epidemičnih omejitev je Krajevna organizacija Združenja borcev za vrednote NOB Loška dolina letos spet pripravila spominsko slovesnost na obletnico žalostnega dogodka v vasi Sv. Ana nad Ložem v Loški dolini in v spomin na padle in zajete partizane. Te so domobranci napadli na pragu svobode, 13. januarja 1945, ko so izmučeni in premraženi borci po daljšem pohodu v snegu našli zavetišče na Sv. Ani.

Slovesnosti so se poleg domačinov udeležili člani Vsedržavnega združenja partizanov Italije (ANPI) iz Boljunca pri Trstu, člani Udruge antifašista mesta Čabar iz Hrvaške, člani iz enajstih okrajnih slovenskih borčevskih organizacij s praporščaki in prapori ter praporščaka s praporoma Društva generala Maistra z Unca in Zveze policijskih veteranskih društev Sever, poslanec državnega zbora Martin Premk in župan občine Loška dolina Matjaž Antončič.

Na spominski slovesnosti je govoril predsednik Krajevne organizacije Združenja borcev za vrednote NOB Loška dolina **Zvonko Vidovič**. Poudaril je, da so na Sv. Ani na ta dan pred 78 leti prenočevali utrjeni prezeblji partizani, vsak s svojo mislijo na dom, svoje domače, in sanjali o prihodnosti, saj je prihajala svoboda. Večji del Jugoslavije je bil že osvobojen. Zatočišče v vasi je bilo toplo in je obetalo miren počitek. Iz Cerknice pa so na nočni morilski pohod krenili domobranci 47. čete drugega Rupnikovega bataljona. Vasi so obkolili in napadli partizane. Šestnajst partizanov je padlo, ubit je bil tudi domačin Janez Žnidaršič, 15 partizanov so zajeli, jih odpeljali v Cerknico in nato v taborišča. **Vuk**

Rupnik, vodja domobranskega bataljona, je bil za to dejanje in druga grozodejstva odlikovan z železnim križcem drugega reda.

Govornik je poudaril, da ne mirne svoboda nista dana za vedno – nasprotno, zelo krhka sta. Vsakdo lahko pripomore k ohranjanju miru in svobode s tem, da ponotrjani vrednote, ki so človeštvo obdržale in reševale v najhujših krizah, to so solidarnost, sočutje, spoštovanje različnosti in brezkompromisna obsodba vseh zločinov ne glede na to, kje in kdo jih je storil. Izrazil je upanje, saj nas zgodovina uči, da se

Slovesnost ob spomeniku padlim partizanom na Sv. Ani nad Ložem v Loški dolini

lahko pravico zatira, a nikoli ne zatere. Končal je z mislijo, da je spomin spoštovanje in opomin, da se kaj takega ne ponovi.

Kulturni program, ki ga je povezovala **Andreja Buh** in v enem delu nastopila tudi z recitacijo, so izvedli še Pevke iz Loške doline pri Društvu upokojencev Loška dolina, učenci in učenke Osnovne šole heroja Janeza Hribarja iz Starega trga pri Ložu, harmonikarji domačin Klemen in gosta Jakob in Brane. Domačinka, mlada Manja Starc, pa je recitala pesem tamkajšnjega pesnika Toneta Šepca z naslovom Zadnji počitek.

Ida Turk, foto: Brane Pevec

■ V METEŽU ZGODOVINE Daniel Siter, raziskovalec (2)

Štirje okupatorji razkosali slovensko ozemlje

Toda ti poboji nacističnih apetitov po maščevanju niso zadovoljili. Sledile so še zločinske represalije nad najbližjimi družinskimi člani ustreljenih talcev in partizanskih družin. »Rasno večvredno« otroke so predali prevzgojni organizaciji Lebensborn, od koder so bili po uspešnem ponemčenju in prevzgoji predani v rejništvo nemškimi krušnim staršem. Slovenski starši prevzgojenih otrok pa so bili internirani v nemška koncentracijska taborišča. V letih 1942–1945 je s tega območja v nemških delovnih ali iztrebljevalnih taboriščih zaradi posledic neposredne smrti v taborišču ali posredne smrti kot posledice internacije po prihodu iz taborišča umrlo najmanj 29 prebivalcev, nekaj jih je bilo tudi obešenih na Frankolovem. Spisek grozot pravzaprav nima konca: na stotine ljudi je bilo prisilno izseljenih in deportiranih, njihovo premoženje pa jim je bilo zaplenjeno. Približno 600 mladih fantov in deklet je bilo prisilno in nasilno mobiliziranih v uniformirane oddelke nemške vojaške in delovne službe, vsaj 90 jih je pri tem umrlo. Posebni nacistični

rasni izvedenci in preiskovalci so na temeljih zblaznelih »rasnih meril« Slatinčanom merili obsege lobanja, obliko nosov in ušes, beležili barvo oči in las ter jim pripenjali rasne, politične, dednozdravstvene in narodnostne ocene, od katerih je bilo odvisno, kdo bo tukaj ostal in kdo bo izgnan.

Siter pripominja, »da je zelo pomembno dajati in poudarjati zgodovinski nauk ter poudarjati in ohranjati zgodovinski spomin«. Bistveno je nasprotovati vsemu tistemu, kar se na izmišljenih paradigmatih oklicuje za večvredno, spodbuja sovražno mišljenje, nasilje, govor in s tem ideološko razlikovanje. »Ko bomo enkrat dovolili, da zločinskost okupatorjev postane zgolj meglica, ki bo sčasoma zapustila naš kolektivni spomin in prešla v trajno pozabo, potem bomo na skupni ravni človeštva moralno pogrnili na vsej črti.«

»Človeštvo je v vsej svoji eksistenci in skozi zgodovinska obdobja storilo že toliko podobnih napak s podobnimi posledicami, da lahko brez trohice dvoma zatrdimo, da se iz zgodovinskih nauk in zgodovine kot znanstvene discipline

Prva stran poslovnega pisma Slatinčana Slavka Karata tik pred ustrelitvijo v Starem piskru (konec julija 1942). Njegovo ime je vklesano v granitno površino spominskega obelisk na Evropski ploščadi v osrčju zdraviliškega parka. Vir: zasebna zbirka Marinke Mastnak.

slabo učimo,« pojasnjuje Siter. Zgodovina ni slaba učiteljica, mi smo njeni slabi učenci. Pokazano nam je bilo, da so bili tako Mussolini in fašistična stranka kakor Hitler in nacistična stranka prešibki, da bi brez pomoči drugih prevzeli oblast. V Italiji se je to zgodilo zaradi pomoči koalicije, fašističnega diktatorja so podprli liberalci zaradi želje po okoriščenju ter pridobitvi privilegijev, bonitet in visokih položajev. Tudi Hitler je prišel na oblast po podobni demokratični poti. Nauk tega je, da ne nacisti in ne fašisti niso bili dovolj močni, da bi se sami povzpeli na oblast. Niso dobili potrebnih 50 odstotkov, potrebovali so pomoč drugih strank. Nacifašizem se lahko zameji, lahko pa se mu pomaga na oblast – in to je odvisno od nas, to je tista ključna sporočilnost.

Prav zato je pomemben prenos zgodovinskega znanja in spomina na mlajše generacije, saj so ključni člen, ki pri gradnji in prenosu kolektivnega zgodovinskega spomina omogoča nadaljnje ohranjanje zgodovinske podobe o tovrstnem dogajanju in okupatorjevih zloči-

nih. Samo tako se lahko oblikuje kolektivna slika, da se takšna grozodejstva nikoli več ne ponovijo – v opomin in spomin pred tovrstnimi ponovitvami ter v znak hvaležnosti in poklona nezlomljivi volji vseh aktivistov Osvobodilne fronte, partizanskih borcev, kurirjev, zdravnikov in bolničarjev ter vseh drugih preživelih in umrlih žrtev nacifašističnega nasilja, ki so se tako ali drugače pogumno in brez oklevanja uprli tiraniji in s skupnimi močmi izbojevali svobodo in demokratično državno ureditev, v kateri živimo danes.

V prizmi današnjega časa in v simbolnem znamenju pomembnih zgodovinskih obletnic se zdi sledenje Siterju še posebej pomembno. Vsaj to, če že ne mnogo več, dolgujemo našim pogumnim in odločnim prednikom, ki so brezkompromisno in brez oklevanja tvegali in izgubljali svoja mlada življenja za to, da lahko mi v njihovem imenu danes živimo svobodno življenje. Življenje, kakršnega oni niso mogli.

(Konec)

■ NA OBISKU Pri Milanu Šefmanu

»Na koncu ostanejo le spomini«

Jožica Hribar

Lani jeseni je Milan Šefman le nekaj tednov pred dopolnitvijo 103 leta starosti postal stanovalec Medgeneracijskega centra Bistrica pri Domžalah. V prijetni in svetli sobici še vedno na televiziji spremlja športne prenose in prebira časopise, le politika ga ne zanima. Tudi v domske dejavnosti se, kot pravi, ne vključuje. Njegovih vrstnikov v domu tudi ni več, da bi z njimi obujal spomine. Sam se še vedno spominja posameznih dogodkov iz svojega dolgega življenja, spomin se mu najpogosteje ustavi v času pred in med drugo svetovno vojno. »Rojen sem bil leta 1919 kot peti v družini z desetimi otroki v Pluski pri Raduhovi vasi blizu Šentvida pri Stični. Dva brata sta življenje izgubila kot partizana. Doma smo imeli manjšo kmetijo, številne živali, predvsem krave, saj je bil moj oče obrtnik in mlekarn, imeli smo tudi manjšo trgovino, v kateri smo prodajali mlečne izdelke, ki jih je doma naredila mama,« začne obujati spomine. Po vojni je bil njegov oče Franc Šefman vse do tragične prometne nesreče direktor Kranjskih mlekarn. Milan je šel v uk v Novo mesto k stricu, ki je imel tovarno Keramika, tam se je izučil za pečarja. Ker je bil stric napreden liberal in član sokola, je bila tako začrtana tudi njegova pot, saj je strica zelo spoštoval, on pa je zelo cenil delavnega nečaka in je v njem videl celo svojega naslednika, saj je imel sam tri hčerke. Dogovorjeno je bilo, da gre mladenič v Nemčijo na specializacijo za pečarja in keramičarja, a so načrte prekinili najprej stričeva nenadna smrt, Milanovo obvezno služenje vojaškega roka in na koncu še vojna. Po stričevi smrti je delež v tovarni prevzela njegova žena, s katero pa se Milan ni najbolje razumel.

Ob napadu na Jugoslavijo leta 1941 se je znašel v Kninu na služenju vojaščin v Kraljevini Jugoslavije. Po kapitulaciji so vojsko razpustili, vojake pa poslali domov. Milan Šefman je s tovariši potoval proti Sloveniji preko Hrvaške, kjer so poleg nemških okupatorjev že delovali tudi ustaši, in tam se je prvič srečal s smrtjo: vojakov, tova-

rišev in tudi živali, predvsem konj. Ker je prihajal s kmetije, je bil do živali zelo čuteč in ti prizori in te smrti so ga, kot pravi, zaznamovale in utrdile njegovo odločitve, da se je takoj po vrnitvi v tovarno Keramika vključil v OF. Kot članu sokola je bila zanj to tudi edina logična odločitev. A to ni bilo preprosto, saj je tovarno vodila stričeva vdova, ki je bila naklonjena italijanskim okupatorjem.

Gradnja peči v Kočevskem rogu

Čeprav je z Osvobodilno fronto sodeloval na terenu od samega začetka, od leta 1943 pa je bil v partizanih, mu po vojni niso podelili partizanske spomenice, četudi je bila njegova vloga podprta s pričevanji kar nekaj takrat uglednih osebnosti. A njegovih zaslug v narodnoosvobodilnem boju to seveda ne zmanjšuje, ostaja pa grenak priokus. Že jeseni leta 1941 je začel hoditi na ilegalne sestanke, ki jih je tedaj vodil dr. Adolf Medvešek, zdravnik, po vojni generalmajor sanitete in upravnik vojaške bolnišnice Mladika v Ljubljani. Njegova povezava pa je bil Avgust Okroglič. Pretresali so razmere na terenu, brali ilegalno literaturo in jo delili med delavce. Milan Šefman je postal poverjenik OF v Keramiki z nalogo, da sodelavce pridobiva za pomoč in povezavo s partizani in podporo narodnoosvobodilnemu gibanju. Povezava je tekla dobro, dokler niso leta 1942 Okrogliča aretirali Italijani, dr. Adolf Medvešek in nekateri drugi aktivisti pa so se umaknili v partizane. V partizane je želel tudi naš sogovornik, a so ga terenski aktivisti prepričali, da ga potrebujejo v tovarni in da jim na terenu lahko veliko bolj koristi.

Po kapitulaciji Italije je vendarle odšel v partizane in po naročilu s seboj na vozu odpeljal iz tovarne vse, kar so v Kočevskem rogu, kjer je bilo nastanjeno partizansko vodstvo, potrebovali za gradnjo peči. Tako je v naslednjih tednih pod zemljo postavil potrebne peči in v zemljankah v Bazi 20 tudi mojsrsko uredil odvajanje dima, da zunaj ni bilo opaziti, da pod zemljo poteka življenje. »Iz peči sem po lesenih ceveh dim speljal pod koreni-

Milan Šefman s sinom Janušikom (osebni arhiv)

ne tamkajšnjih ogromnih smrek, in če si natančno pogledal, se je tam med koreninami videla nekakšna vlaga, a na to ni bil nihče pozoren. In zato dejavnosti, ki so potekale v Kočevskem rogu, kjer je delovalo partizansko vodstvo, Nemci tudi niso nikoli odkrili,« se s ponosom spominja Šefman.

Ko je končal gradnjo peči, je ostal v zaščitni četi, ki je vse do januarja leta 1944 varovala udeležence partijske šole. Takrat pa je po nalogu sekretarja partijske šole Ferda Godine Marka postal pomočnik ekonomista v bazi Poljane, že konec leta pa je prevzel delo ekonomista. Kot ekonom se je veliko gibal na terenu, kjer je bilo treba organizirati in prevzemati hrano in sanitetni material za partizane. Pri tem je ves čas sodeloval s številnimi skojevci na širšem območju Dolenjske in Bele krajine. V Kočevskih Poljanah, dobrih pet kilometrov od Dolenjskih Toplic, je imel pri Kolenčevi mami v hlevu skladišče. Tam je spoznal domačo hčer Marijo, s katero sta se po vojni poročila, v zakonu sta se jima rodila sin Janušek in hči Viktorija.

V pisarno namesto v tovarno

Ob koncu vojne je na ukaz Ferda Godine celoten arhiv partijske šole iz Kočevskega roga prepeljal v Ljubljano. Še vedno se spominja, kako so na tovornjak naložili arhiv in nekaj inventarja, in začela se je pot preko Bele krajine do Ilirske Bistrice in najprej do Ajdovščine, kjer je bila prav v tistih dneh ustanovljena prva slovenska vlada. »Med potjo smo srečevali bežeče nemške vojake in veliko naših ljudi, ki so sodelovali z okupatorji in so zatem brezglavo bežali skupaj s tujimi vojaki. Precej nevarno je bilo,« se spominja Šefman in dodaja, da je bilo tudi veliko zabavnih prigod in prijetnih srečanj z domačini. Ti so – veseli, da je vojne konec – skušali po svojih močeh pomagati partizanom, čeprav pogosto tudi sami niso imeli hrane. Arhiv so srečno pripeljali v Ljubljano, kjer je v gradu Kodeljevo kmalu začela delovati partijska šola. »Želel sem se vrniti v tovarno Keramika, tudi v tovarni so želeli, da se vrnem, dobro smo se razumeli, a ukazi so bili drugačni,« pripo-

Milan Šefman s prijateljem leta 1945

veduje. Kot se spominja, se je delegacija iz tovarne celo odpravila do pristojnega ministra z zahtevo, da se Šefman vrne, saj so potrebovali pečarje in keramičarje z znanjem, a brez uspeh.

Na zahtevo Franca Stadlerja - Pepeta so ga premestili v upravo državne varnosti, kjer je ostal vse do afere Ranković leta 1966. Ta afera

ga je zelo prizadela tudi zato, ker sta bila s Slavico Becele, pozneje ženo Aleksandra Rankovića, medvojna skojevška tovariša. Afera Ranković je premešala karte tudi v upravi državne varnosti, Milan Šefman je ostal brez dela. Opravljen je imel izpit za inštruktorja voznje z motornimi vozili, in ponudili so mu položaj načelnika slovenske prometne policije. Ker pa je to pomenilo nošenje uniforme, je delo odklonil. »Imel sem odpor do uniforme, ne vem točno, zakaj, a tako je bilo,« pravi.

Ko je bila ustanovljena slovenska Teritorialna obramba (TO), je tesno sodeloval s prvim komandantom, Ivanom Polakom - Stjenko. Kot pravi, je podobno kot med vojno s Ferdom Godino tudi s Stjenko vzpostavil tesen odnos in medsebojno zaupanje in spoštovanje. Zgodb o tem, kako je pravzaprav nastajala TO, ima precej na zalogi, posebej mu je v spominu ostalo, ko je od dobavitelja iz Celovca prevzel kar nekaj orožja – pištol zahodnih proizvajalcev in uniform iz ameriških magazinov, ki so služile kot vzorci za poznejše uniforme slovenske TO. Potem pa se je tudi v TO zgodil politični obračun partijskih kadrov s Stjenko, skupaj z njim je odšel tudi Šefman. In je že v pokoju potem pomagal ustanoviti Avto šolo Moste, kjer je bil dolga leta inštruktor.

Iz svojega bogatega življenja se še vedno spominja neizpolnjene želje, da bi nadaljeval šolanje. Najprej je zaradi vojne odpadlo njegovo usposabljanje za pečarja in keramičarja v Nemčiji. Leta 1948 je bil že izbran, da odide na šolanje za pilota na vojaško akademijo v Moskvo, pa se je zgodil informbiro. Pozneje je odpadlo tudi šolanje za protiovbeščevalno dejavnost, saj je takrat je že imel družino, ki ji je dal prednost. Osebo je spoznal in srečeval številne vidne povojne politike in druge osebnosti. Pravi, da se je vedno dobro razumel z umirjenimi izobraženci in intelektualci, kot so bili pisatelj Ferda Godina, general Ivan Polak - Stjenka, Koča Popović, Janez Stanovnik in po letih vrstnik dr. Adolf Medvešek. Ni pa prenesel ljudi, ki jim je oblast stopila v glavo.

■ V METEŽU ZGODOVINE Padež na Pokojišču

Ognjeni krst Šercerjevih partizanov

V vasi Padež na Pokojišču je bila 15. oktobra lani spominska slovesnost ob 80. obletnici prvih bojev z belogardisti na tem območju, ki jih je 13. oktobra 1942 imela novoustanovljena II. slovenska narodna osvobodilna udarna brigada Ljuba Šercerja. Brigada je bila ustanovljena teden dni prej na sosednjem Mokrcu. Poimenovana pa je bila po narodnem heroju Ljubu Šercerju, znanem prvoborcu, ki je s svojo četo napadel Lož in bil pozneje izdan ter so ga 22. decembra 1941 ustrelili italijanski vojaki.

Prireditvev je izvedlo Združenje borcev za vrednote NOB Vrhnika. Pred spominskim obeležjem so se zbrali številni praporščaki, člani združenj borcev NOB in drugi, ki spoštujejo vrednote narodnoosvo-

bodilnega boja, predvsem pa protifašizem. Med prisotnimi je bil tudi prejšnji župan Borovnice Bojan Čebela, zdaj pa poslanec Gibanja Svoboda. Prav Šercerjeva brigada je v začetku delovala na tem velikem

notranjskem območju: na Blokah, v Cerknici, Borovnici, Logatcu, Pokojišču, Rakitni, na Vrhniku in v Postojni. Zbrane je nagovoril predsednik ZB za vrednote NOB Vrhnika Miran Štupica in predstavil ustanovitev in

delovanje Šercerjeve brigade. Med drugim je povedal: »Seveda je bilo jasno italijanskemu okupatorju in njegovim slovenskim hlapcem, da je na območju Pokojišča večja partizanska enota, ki jo je treba uničiti. Tako je 13. oktobra 1942 v popoldanskih urah iz smeri Begunj na Sobonji laz na Pokojišču prišlo večje število Italijanov in okoli 150 belogardistov. Kolona je prišla iz Dobca in sta jo vodila belogardista, brata Janez in France Plesničar, po domače Oglarjeva iz Dobca. Lukov bataljon, ki je taboril blizu za Ljubljanskim vrhom, jih je napadel in pognal tja, od koder so prišli. Po podatkih Grabeljska naj bi padlo 18 Italijanov in šest belogardistov. Partizani so imeli dva mrtva, in sicer 16-letnega Bosančka Nikolo, ki je pred vojno drvaril v slovenskih

gozdovih, in Tončka Petriča, doma iz Bezuljaka, ki je nesrečno padel pod streli mitraljezca Ivana Babška. Tudi ta je pozneje padel in ima spomenik na Pokojišču.«

Praporščaki in vsi navzoči so se z minuto molka spomnili vseh padlih partizanov. Nato pa je ženski duet Duo Matilda iz Begunj pri Cerknici zapel nekaj prelepih partizanskih pesmi. Matjaž Ocepek je recital pesmi Karla Destovnika - Kajuha. Tudi navzoči so pomagali zapeti in recitirati besedila, ki so jih poznali. Tako je bil spomin resnično prisoten na tem kraju prve bojne zmage Šercerjeve brigade, ki se je bojevala do končne osvoboditve takratne Jugoslavije. Tovariško srečanje pa se je končalo pri gasilskem domu na Pokojišču.

Simon Seljak

V SLIKI IN BESEDI

Kostavska planina:

Ob 80. obletnici bitke na Kostavski planini smo se člani ZB NOB Kamnik, KO ZB Tuhinj, člani veteranskih in domoljubnih organizacij občine Kamnik s praporščaki in društvo Dogodek 22. decembra lani poklonili spominu na umrle borce Kamniško-kokrškega odreda. Zbrane sta nagovorila Aleksan-

Spominska slovesnost ob 80. obletnici bitke na Kostavski planini

der Uršič, član občinskega sveta občine Kamnik, in Igor Kanižar, predsednik ZB NOB Kamnik. Spominske slovesnosti se je na mrzel, a lep zimski dan udeležilo večje število članov veteranskih in domoljubnih organizacij ter krajanji Šmartnega in drugih krajev Tuhinjske doline. Prireditev je povezoval moderator Igor Žavbi in jo popestril z izbranimi pesmimi Karla Destovnika - Kajuha.

Igor Kanižar

Štorje:

V Štorjah je ob spomeniku Marjanu Štoki in v tamkajšnjem združenem domu 15. januarja potekala spominska slovesnost v spomin na partizana, ki so ga okupatorji ujeli v tej vasi. Po grozljivem mučenju so ga 9. januarja 1944 usmrtili in obesili na telegrafski drog sredi vasi v opomin vaščanom, da ne bi podpirali partizanskega gibanja.

Spominska slovesnost ob obletnici smrti Marjana Štoke v Štorjah

Spominsko slovesnost že nekaj let skupaj pripravljajo Krajevna skupnost Štorje, Združenje borcev za vrednote NOB Sežana, krajevna borčevska organizacija Štorje - Vrhe in sekcija Vsedravnega združenja partizanov Italije (VZPI - ANPI) s Proseka. Prireditev je vodila predsednica KS Štorje Meri Hreščak. V pozdravnem nagovoru zbranim, ki so do zadnjega kotička napolnili zadružni dom, je župan občine Sežana Andrej Sila poudaril pomen spomina za ohranjanje vrednot iz druge svetovne vojne ter spomnil na smrt partizanskega pesnika Karla Destovnika - Kajuha, saj nas v Kajuhovem letu povezuje v spominjanju na vse mlade ljudi, ki so se žrtvovali za našo svobodo. Slavnostni govornik je bil predsednik zahodnokraškega rajonskega sveta Pavel Vidoni. Poudaril je dolgoletno trpljenje slovenskega naroda pod fašizmom in njegovo hrepenenje po svobodi, ki se nikoli ne bi uresničilo, če se ne bi bili sposobni boriti v partizanskih enotah. Posvaril je pred novodobnim fašizmom, ki se kaže v spodbujanju sovražstva do drugačnih, zlasti imigrantov. V kulturnem programu so sodelovali Godbeno društvo Prosek, Ženski pevski zbor Prosek Kontovel, Moški pevski zbor Vasilij Mirk ter recitatorka iz Štorij, Pia Slavac. Številne praporščake veteranskih in domoljubnih organizacij je vodil Bruno Kocjan iz Senožeč.

Ljubica Jelušič

Prevoje:

Pri spomeniku na hribu Prevoje v Zg. Tuhinju je bila 26. decembra lani slovesnost v spomin na 192 padlih borcev narodnoosvobodilnega boja na območju Menine planine in Tuhinjske doline, narodnega heroja Martina Kotarja, dr. Petra Držaja in vodjo ameriške vojne misije, kapetana Charlesa Fischerja.

Na spominski slovesnosti na Prevojah je bila tudi častna četa Slovenske vojske.

Spominska slovesnost je bila izvedena v sodelovanju z občino Kamnik, KO ZB NOB Tuhinj in ZB NOB Kamnik. Na slovesnost so prišli praporščaki veteranskih in domoljubnih organizacij in njihovi člani ter krajanji Tuhinjske doline in sorodniki heroja Kotarja iz Šentjerneja. Vojaki častne garde Slo-

venske vojske so ob spomeniku postavili častno stražo. Zbrane so nagovorili Ben Shaha, ataše ameriškega veleposlaništva v Republiki Sloveniji, ki je svoje misli povedal v slovenščini, predsednik ZB NOB Kamnik Igor Kanižar in slavnostni govornik, direktor Uprave RS za vojaško dediščino Boštjan Poklukar.

Igor Kanižar

Plavje:

V objemu noči so se 1. decembra 1941 zbrali v Jamškovi hiši na Plavjah pogumni možje s Plavij, Škofij, iz Ricmanj in se skupaj z Oskarjem Kovačičem odločili za upor. Že čez teden so se sestali še z Oskarjevim bratom Leonom in udeležencema iz Korošcev in Čampor. Tako je bil ustanovljen prvi odbor OF v slovenski Istri.

Plamen upora je prižigal Oskar Kovačič, ki je ljudem pojasnjeval nujnost in pomen boja. Temu dogodku je posvečen praznik krajevne skupnosti Škofije, osnovna šola pa nosi ime po Oskarju Kovačiču, slovenskem narodnem heroju. Krajanji, številni tudi iz koprške okolice, in zvesti pohodniki pod vodstvom Bojana Rovška in Julijana Torkarja so se tudi lani zbrali pred Jamškovo hišo. Predsednik KO ZB Škofije Vladimir Tul je v kratkem nagovoru orisal naš zgodovinsko usodni čas in poudaril, kako pomembno je negovati spomine

Udeleženci spominskega srečanja pred Jamškovo hišo

»še posebno sedaj, ko bi hotele neke sile spreminjati zgodovino, zanikati pomen upornišva proti nacifašizmu in poveljevat neke druge vrednote«. Spominsko slovesnost so s krajšim recitalom obogatili članice KD Istrski grmič Škofije. Pred plavskim spomenikom NOB je vse zbrane pozdravil tudi predsednik sveta krajevne skupnosti Matjaž Čok. Zatem so se udeleženci odpravili na pohod med vinograde in skozi gozd do spominskega znamenja, kjer je padel Danilo Pregarc iz Ricmanj. Na poti so bili prijazno pogoščeni pri družinah Letig in Berce. Pred slovesom pa jih je krajevna skupnost pogostila še v prostorih starejših občanov na Spodnjih Škofijah. Za vse je bil nepozaben dan, vreden ponovnega srečanja čez leto dni.

Vera Vezovnik

Nova Gorica:

Predsednik Mladih za vrednote NOB Slovenije (MNOB) Žiga Novak se je 24. januarja srečal s predsednico novogoriške borčevske organizacije Ingrid

Dogovor v Novi Gorici so sklenili (od leve proti desni): Katjuša Žigon, Žiga Novak in Ingrid Kašca Bucik.

Kaško Bucik in podpredsednico (odgovorno za sodelovanje s sorodnimi organizacijami v sosednji Italiji) Katjušo Žigon. Na srečanju so se dogovorili za skupno izvedbo večdnevnega pohoda, ki bo potekal zadnji teden v avgustu. Pohod se bo začel v Ljubljani (predvidoma pred Vidmarjevo vilo) in končal v Gorici na trgu Evrope. Namen pohoda so ohranjanje spomina na pogumne bitke naših prednikov kot tudi skrb za psihofizično pripravljenost udeležencev pohoda in prenašanje vrednot na nove generacije. Organizatorji upajo, da bo pohod, ki bo več dni potekal po etapah, privabil pozornost širše javnosti in tako razširil zavedanje o pomenu ohranjanja vrednot narodnoosvobodilnega boja v današnjih časih.

Žiga Novak, foto: Martina Peršič

Ljubljana:

V prostorih Društva za Združene narode (DZN) za Slovenijo je 25. januarja potekal tematsko pogovorni večer. Pobuda za izvedbo skupnega dogodka

Sredin večer mladih v Ljubljani

so dali Mladi za vrednote NOB (MNOB) in ga pripravili skupaj s svojimi prijatelji iz mladinske sekcije DZN. Večer je vodil Žiga Kolan, poslovodni tajnik MNOB, glavna gostja pa je bila predsednica mladinske sekcije DZN Ana Stražar. Gospa Stražar je v uvodnem delu predstavila delovanje DZN in vrednote, za katere se zavzemajo, zbranim je tudi podrobneje predstavila delovanje mladinske sekcije, ki jo vodi. Predstavitvi je sledil čas za vprašanja udeležencev pogovornega večera, ki so vodila v zanimiv pogovor med zbranimi. Po koncu uradnega dela večera se je razprava še naprej nadaljevala. Mladi pa so ob igranju namizne igre Postani partizan spoznavali zgodovino narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem.

Žiga Novak, foto: Nataša Novak

Sveta Neža:

Na Koroškem Selovcu je na mestu, kjer je kri talcev pred 78 leti napojila zmrznjeno zemljo, potekala komemoracija v spomin na sedem ustreljenih talcev, ki so jih 12. januarja 1945 iz dravograjskih zaporov prignali gestapovci. Naprtli so jim zaboje z municijo in jih prisilili, da so jih nesli k sveti Neži na Selovcu. Tam so jih mučili in zverinsko pobili. Zadnje kilometre pred usmrtnjivo pa so morali ujeti partizani prehoditi bos po snegu, ledu in mrazu.

Na tem mestu v gozdu nad cerkvijo Sv. Neže stoji spomenik, zasnovan iz sedmih grobo obdelanih granitnih kamnov z imeni pobitih talcev: domačina Ivana Menarta - Čiča, Alojza Kavtičnika - Toma, Pavla Stropnika, Ferdinanda Gostenčnika - Brka in njegovega sina Ferdinanda, Andrejčka Kotnika - Juričevega Drejčka in neznanega partizana.

Tradicionalne prireditve v spomin na žrtvovana življenja za domovino, svobodo, mir in lepši, boljši jutri, ki jo pripravlja Občinska organizacija ZB za vrednote narodnoosvobodilnega boja Ravne na Koroškem, se je tudi letos udeležilo veliko ljudi, med njimi svojci padlih, člani borčevskih organizacij, veteranov, združenja Sever, pa taborniki, učenci Osnovne šole Juričevega Drejčka in drugi, ki spoštujejo vrednote narodnoosvobodilnega boja. Pohodniki so se že v jutranjih urah podali na pot, ki so jo morali prehoditi talci. Na pot so se podali člani Planinskega društva Ravne, taborniki Roda koroških jeklarjev Ravne ter številni drugi posamezni pohodniki.

Udeležence slovesnosti je nagovoril in že v uvodu pozdravil Maksimili-

jan Večko, predsednik občinske organizacije ZB za vrednote NOB, ki je tudi povezoval program. Občinska organizacija ZB za vrednote NOB Ravne na Koroškem že več let neguje tradicijo, da v izvedbi komemoracije sodelujejo svojci pokojnih žrtev. Včasih sicer napravijo odmik od tradicije, letos je bil slavnostni govornik poslanec državnega zbora Jani Prednik.

V kulturnem programu so nastopili učenke in učenci Osnovne šole Juričevega Drejčka, ki so nastopili pod mentorstvom Simone Cokan. Zapel je tudi Mešani pevski zbor Kristl Markovič - Mato. Prisluhnili smo Danici Hudrap, ki je recitala poezijo Karla Destovnika - Kajuha, in Vladu Marzelu z recitacijo pesmi Celica št. 5. Komemorativno slovesnost so pospremili tudi praporščaki.

Venec so k spomeniku položili župan občine Ravne na Koroškem dr. Tomaž Rožen, Vinko Krajnc, predsednik Združenja borcev za vrednote NOB Dravograd in Guido Jančar, predsednik občinske organizacije ZB za vrednote NOB Črna na Koroškem.

Danica Hudrap

Sajeveče:

Komemoracija v Sajevečah

V Sajevečah je bila 19. januarja spominska slovesnost v počastitev padlih borcev Sočanovega bataljona, ki jo je tradicionalno izvedla Krajevna organizacija ZB za vrednote NOB Hruševje. Zbrane je pozdravil predsednik Rado Škerjanc. Poudaril je pomen vrednot narodnoosvobodilnega boja zlasti za prihodnje rodove ter toplo pozdravil pet novih članov, ki so se z veseljem pridružili organizaciji. V kulturnem programu sta sodelovala govornica Branka Černigoj in harmonikar Nejc Šabec, o požrtvovalnosti borcev pa sta govorila tudi podžupan Andrej Berginc in predsednik Združenja borcev za vrednote NOB Postojna Jerko Čehovin.

Branka Černigoj je govor prepričljivo končala z naslednjimi besedami: »Ni jih malo, ki nas skušajo prepričati, da so vrednote narodnoosvobodilnega boja preživete in sejejo sovražstvo ter zaničujejo partizanski boj. Mi člani ZB moramo pokazati, da nas je dedičev prave resnice o narodnoosvobodilnem

V SLIKI IN BESEDI

boju preveč, da bi nas utišali, in preveč nas je, ki smo ponosni na ta del naše zgodovine. Naši predniki se niso borili za slovensko zemljo, slovensko besedo in slovensko pesem le zase, ampak za vse prihodnje rodove, in verjeli so, da bomo to dediščino ponosno ohranjali. Naša dolžnost je, da to prenašamo na naslednje generacije. Smrt fašizmu – svoboda vsem!»

Po spominski slovesnosti se je prijetno druženje nadaljevalo na turistični kmetiji Dolenčevih, kjer so postregli z domačim narezkom in pijačo. Nejc Šabec pa je dogodek lepo popestril s svojo zvesto harmoniko in partizanskimi napravi.

Ana Horvat

Pedrovo, Branik:

Pedrovo, vas nad Branikom v Vipavski dolini, je bilo 28. januarja prizorišče slovesnosti v počastitev spomina na enajst padlih borcev Varnostno-obveščevalne službe (VOS), vojske državne varnosti in skupine Gruppo nazionala patriota (GAP) ter ranjencev premične bolnišnice, ki so bili 26. januarja 1945 začasno nastanjeni v tej vasi.

»Sneg je še vedno naletaval, ko se je 60 nemških vojakov v belih oblačilih skrivoma približevalo vasi Pedrovo. Vedeli so, kdo je poleg vaščanov še v vasi. Vedeli so, da so v vasi manjše partizanske enote in premična bolnišnica

Spominsko obeležje v vasi Pedrovo nad Branikom

z ranjenci. Bili so dobro obveščeni, zato so vedeli, da jih je več kot dovolj, da bodo zlahka in brez prevelikega tveganja opravili s to uporno vasjo. V nenadnem napadu je padlo enajst ranjencev in pripadnikov partizanskih enot: Rafael Klemše, Franc Plahuta, Joško Mozetič, Uroš Miculinič, Lenart Vidmar, Stojan Plahuta, Jože Selan, Bruno Uršič, Guiseppa Capetti, Ferdinand Volk in neznan borec. 13 borcev in vaščanov so zajeli, manjšemu številu je uspelo pobegniti. Nemci so pobrali vso opremo padlih in ujetih partizanov, sanitetno opremo in blago bolnišnice, vaščanom pa so odpeljali nekaj glav živine. Ohranilo se je prepričanje, da je bolnišnico in partizane v Pedrovem izdal študent medicine v vlogi zdravnika, doma iz Kranja. Domačini so ga videli, da se je po napadu pridružil Nemcem in se oborožil s puško enega od padlih partizanov,« je o dogajanju pred 78 leti povedal slavnostni govornik Miloš Lozič, predsednik Sveta ZB NOB Nova Gorica.

Osrednja prireditev v spomin na ta tragični dogodek je bila v Kulturnem domu v Braniku. Program prireditve so izvedli učenci Osnovne šole Branik in pevci Pevskega zbora Franc Zgonik iz Branika. Okoli sto prisotnih vaščanov in gostov ter dvanajst praporščakov sta pozdravila predsednik KS Branik in predsednik KO ZB Branik.

Miloš Lozič

Medvode:

Konec lanskega leta smo v organizaciji ZZB za vrednote NOB Medvode počastili spomin na tragični dogodek med drugo svetovno vojno, ki se je zgodil ob koncu leta 1943. Takrat je nemški okupator prav na silvestrski večer za kazni in opomin prebivalcem Medvod in okolice ukazal ustrelitev 50 talcev. Te so pripeljali iz begunjskih zaporov in jih najprej 25 ustrelili v Šentvidu pri Ljubljani, nato pa še 25 v gramozni jami v Medvodah.

Ta zločin so izvedli zaradi diverzantske akcije, ko so v noči s 23. na 24. oktober člani VOS-a iz Medvod: Jože Bizant - Stane, Valentin Sušnik - Jernač in Stane Suštar - Mesajlo vrgli v zrak tovorni vlak, ki je prevažal eksploziv. Eksplozija je bila tako močna, da so popokala stekla na hišah daleč naokoli, deli vlaka in proge pa so se razleteli v krogu treh kilometrov.

Gestapo je dobro vedel, da je bila ta akcija delo medvoških vosovcev, zato je poskušal 5. novembra z likvidacijo glavnih članov, ki so se zbirali v gostilni Pri Miklavcu. Akcija mu je spodletela in sledilo je maščevanje s streljanjem talcev.

Tudi 30. decembra 2022 smo pripravili spominsko slovesnost v gramozni jami, ki se bo odslej na predlog župana Nejca Smoleta imenovala Park spomina in opomina.

Emil Doles, foto: KTV Medvode

Sarajevo, Igman:

28. januarja 2023 sem se udeležil spominske slovesnosti ob 81. obletnici igmanskega marša. Protifašisti iz vse nekdanje Jugoslavije so prišli na Igman, da počastijo pripadnike Prve proletarske brigade, ki so v mrzli noči s 27. na 28. januar 1942 izvedli eno najpomembnejših akcij nacionalnega

Utrinek s spominske slovesnosti na Igmanu

osvobodilnega boja v drugi svetovni vojni. Po Velikem polju so odmevale partizanske pesmi in protifašistična sporočila, ki jih udeleženci želijo predati mladim rodovom. Na prireditvi je govoril najmlajši udeleženec pohoda, danes 92-letni Albin Pibernik, rojen na Jesenicah, ki je upokojeni pilot in živi v Ljubljani. Je še zadnji živeči udeleženec znamenitega igmanskega marša. Kot enajstletni deček je bil pred osemdesetimi leti med partizani, ki so v hudi zimi prebili sovražni obroč in si izborili pot do osvobodjenega ozemlja. Udeleženci so bili navdušeni nad govorom Albina Pibernika, vsi ga poznajo in ga imajo zelo radi. Z odra so ga udeleženci pospremili z aplavzom in partizanskimi pesmimi.

Nekaj dogodkov s prireditve si lahko ogledate na povezavi: <https://www.facebook.com/watch/?v=8602371903166899>

Muharem Husić

Hrastnik, Pohorje:

19. januarja sta bila v organizaciji Muzeja Trbovlje predstavitev mobilne razstave in predavanje Borisa Hajdinjaka Tu se je smrt trudila do smrti. Razstava in predavanje o slovenskih žrtvah v Auschwitzu temeljita na podarku, danem žrtvam Zasavja, ki jih ni bilo malo. Razstava bo odprta do konca februarja. Tako smo se spomnili tudi svetovnega dneva holokavsta.

Utrinek z razstave v Hrastniku

Člani Združenja borcev za vrednote NOB Hrastnik smo se 7. januarja 2023 udeležili spominske prireditve ob 80. obletnici padca Pohorskega bataljona. V tem neenakem boju sta padla tudi dva Hrastničana, heroj Jože Menih - Rajko in Adam Dušak - Pupče. Po heroju Rajku se imenuje tudi osnovna

Udeleženci spominske slovesnosti na Pohorju

šola v Hrastniku, po Adamu Dušaku pa se imenuje ulica. Z nami so bili tudi člani PVD Sever Zasavje in podžupana občine Hrastnik Katjuša Laznik in Nermin Bajramović.

S. B.

Ljubljana, Štore:

V Ljubljani na pokopališču Žale smo člani borčevske organizacije občine Štore obiskali grob partizana Jožeta Lampreta. Bil je borec legendarne XIV. divizije, duhovnik, verski referent in velik domoljub. Člani domoljubnih organizacij iz Štor se udeležujemo tako rekoč vseh prireditev po Sloveniji v čast pohoda XIV. divizije.

Borci XIV. divizije so bili moj pokojni oče Franc, tast Ivan Doberšek in sorodnik Jože Jakič - Dušan, ki je bil tudi zadnji komandant Šerčerjeve brigade, tako da globoko spoštovanje do te divizije, naklonjenost do partizanstva in obdobja narodnoosvobodilnega boja niso naključne. Grob komandanta Jakiča redno obiskujem na Kureščku, kjer je pokopan.

V neizbrisnem spominu so mi ostala tudi srečanja borcev XIV. divizije v Ljubljani. V knjigi z naslovom Jože Lampret, upornik iz ljubezni, je Lampretovo življenje zelo lepo opisano. Ko sem jo prebral, sem sklenil, da mu bomo redno prižigali sveče na njegovem grobu. Po svoje sem ponosen, da je v njegovi bližini tudi grob mojega dedka.

Srečko Križanec

Jože Lampret

SPOROČILA QR-koda

Več vsebine, več zgodovine

Verjetno ste se že kdaj ustavili pri kakšnem spominskem obeležju NOB, na njem ste videli letnico in nekaj imen in priimkov. Spraševali ste se, kaj se je na tem mestu zgodilo. Tudi meni se pogosto dogaja enako. Spraševal sem se, kako bi lahko najpreprosteje izvedel več podatkov in vsebine. Porodila se mi je rešitev: uporabiti najnovejša dognanja v svetu tehnologije in informatike ter jih karseda preprosto pripraviti za čim preprostejšo uporabo. S tem izkoriščamo potenciala na številnih področjih. Spletna stran, ki jo pripravljamo, je prav to. V želji po ohranitvi spominov na dogodke iz druge svetovne vojne smo se odločili, da bomo v našem podjetju vsem, ki zgodovino narodnoosvobodilnega boja poznajo, predvsem pa mlajšim generacijam, ki jim v šolah podajajo le nekaj informacij o dogajanju med drugo svetovno vojno, naključnim mimoidočim, turistom in drugim zainteresiranim z označevanjem spominskih obeležij s QR-kodo zelo preprosto in dostopno omogočili kar se da natančen opis dogodkov, na katere spominja obeležje. Tovrstno informiranje bomo izvedli s priloženimi fotografijami, opisom dogodkov in videopričevanji iz tistega časa.

Za oživitvev dogodkov s spominskega obeležja je treba le fotografirati ali skenirati QR-kodo, ki je nameščena na obeležju, in že se na telefonu prikaže obširen opis dogodka z vsemi razpoložljivimi multimedijskimi vsebinami v več svetovnih jezikih. Naša spletna stran omogoča tudi storitev virtualnega prižiganja sveč in polaganja virtualnih vencev. Za to storitev smo se odločili, ker vemo, da so svojci nekaterih žrtev in mnogi drugi, ki spoštujejo in ohranjajo vrednote narodnoosvobodilnega boja, oddaljeni mnogo kilometrov stran in jim pot do obeležja pomeni oviro, da so nekatera spominska obeležja težje dostopna in da obstajajo tudi drugi objektivni razlogi za nezmožnost obiska spomenika. Kljub temu verjamemo, da imajo vsi naštetih veliko željo počastiti spomin na svojece, prijatelje, soborce, tovariše. Zamislili smo si, da bi za virtualno prižiganje sveč in polaganja vencev zaračunali simbolni znesek (1 EUR in 5 EUR), plačljiv s klikom na telefonu, vsa tako zbrana sredstva pa bodo namenjena lokalnim organizacijam, ki vzdržujejo spominska obeležja.

Prav tako boste na spletni strani www.qr-nob.com lahko spremljali novice, koledar dogodkov, fotoreportaže dogodkov, različne zanimive povezave RTV Slovenija (Spomini, Okupacijske meje), namen imamo predstaviti tudi spominske partizanske čete.

Z vodstvom ZB za vrednote NOB Slovenije tesno sodelujemo ob vsej podpori in glede na dober odziv verjamemo, da bomo po širši predstavitvi tega projekta še letos pridobili vašo podporo za njegovo izvedbo v vašem okolju. Zaradi vse večjega interesa postaja projekt internacionalen. V novembru 2022 smo projekt predstavili v Srbiji, kjer je bil sprejet z velikim navdušenjem, prav tako je projekt podprlo rusko veleposlaništvo v Sloveniji in Srbiji.

Simon Štemberger

Ohranitev verodostojnih spominov

Trudimo se postati največja tovrstna digitalna zbirka podatkov o dogajanju med drugo svetovno vojno v Evropi. Predvsem pa želimo ohraniti verodostojne spomine na dogodke in naše borce za svobodo tako, da bodo privlačni tudi za mlajše rodove in obiskovalce naše prelepe dežele. Za vsa podrobna pojasnila in naročila smo na voljo na telefonski številki 040 717 757, Simon Štemberger, in elektronskem naslovu: info@qr-nob.com

Venec ZZB NOB Auschwitzu

V dneh pred mednarodnim dnevom spomina na holokavst (27. april) je skupina slovenskih roketnih navijačev in navijačev iz Kočevja, ki je bila na svetovnem rokometnem prvenstvu v Katovicah na Poljskem, na pobudo člana ZZB NOB Slovenije (Koordinacijski odbor žrtev vojnega nasilja) Janeza Maršiča položila venec in prižgala sveči v spominskem parku v nekdanjem taborišču Auschwitz Birkenau pri slovenski in jugoslovanski spominski plošči.

Nemško koncentracijsko taborišče Auschwitz na Poljskem je bilo sestavljeno iz treh taborišč: Auschwitz I (koncentracijsko taborišče), Auschwitz II (Auschwitz Birkenau – uničevalno taborišče) in Auschwitz III (Auschwitz Monowitz – delovno taborišče).

Auschwitz Birkenau je 27. januarja 1945 osvobodila Rdeča armada. V Auschwitzu in njegovih 50 podružnicah je umrlo od 1,1 do 1,6 milijona ljudi, med njimi je bilo največ Judov in političnih zapornikov. V Auschwitzu je umrlo tudi 1331 Slovenk in Slovencev. Največ Slovencev in Slovencev je po nepopolnih ocenah umrlo v podružnici Auschwitz, v tržaški Rižarni, in sicer več kot 4000. J. A.

KULTURA *Bela krajina 1944–1945 (1)*

Od partizanskih mitingov do prvega gledališča

Nina Gale

Celotna kulturna dejavnost – pisana in živa beseda, petje, glasba in likovna umetnost – je bila v Sloveniji v času vojne od leta 1941 do 1945 sestavni del upora proti okupatorju. V nečloveških razmerah je kultura na okupiranih ozemljih krepila moralno, spodbujala k uporu in krepitvi nacionalne zavesti. Slovenski kulturniki so že v začetku sodelovali pri organiziranem odporu proti okupatorju. Bili so ena od štirih skupin na ustanovnem sestanku Protiimperialistične fronte, poznejše Osvobodilne fronte (OF), ustanovljene 26. aprila 1941 v Ljubljani. Predstavniki kulturnikov na tem sestanku so bili Josip Vidmar, Ferdo Kozak in Franci Šturm. Vidmar je kot predstavnik kulturnih delavcev postal član Izvršnega odbora OF (IO OF), od januarja 1943 pa je opravljal izredno odgovorno funkcijo predsednika IO OF. V veliki meri je zaslužen, da je kultura med narodnoosvobodilnim bojem zavzemala tako pomembno mesto.

Aprila leta 1942 se je slovenska kultura znašla na razpotju. Slovenski poročevalec je 6. aprila objavil Resolucijo kulturnih delavcev, ki je v 5. točki, znani kot kulturni molk, narekovala, citiram: »Načelo da se z okupatorji ne sodeluje, velja tudi na kulturnem polju. Zato pozivamo slovenske pesnike in pisatelje, upodabljajoče umetnike in glasbenike, časnikarje, publiciste in znanstvenike, naj ne sodelujejo pri kulturnih prireditvah okupatorjev, naj ne bodo sotrudniki pri njihovih časopisih in revijah, naj ne poročajo o njihovih prireditvah, tudi ne o njihovem tisku, knjigah, itd.« Na drugi strani so se v partizanskih enotah močno razmahnila mitingi. Prvotoma se je miting začel s političnim govorom, sledil je kulturni

Ansambel Slovenskega narodnega gledališča med vojno v Beli krajini. V prvi vrsti sedijo z leve proti desni Jože Tiran, Vladoša Simčič, Jože Gale, Janez Jerman, Filip Kumbatovič Kalan, France Presetnik, krojaški mojster Novak, Ciril Cvetko; v drugi vrsti stojijo z leve proti desni tretja Draga Ahačič, peta Ivanka Mežan, deveti Drago Makuc (osebni arhiv Jožeta Galeta).

program z recitacijami, solističnim in zborovskim petjem, skeči in enodejankami. Zaokrožena vsebina partizanskih mitingov je civilnemu prebivalstvu in borcem dajala prepotrebne trenutke sprostitve, da so lažje premagovali lakoto, pomanjkanje, trpljenje in smrt.

Junija leta 1942 je bila v Starem

Logu (na cesti med Žuzemberkom in Kočevjem) ustanovljena prva igralska skupina, imenovana Agit-teater. Člani niso bili poklicni igralci, na mitingih za borce in civilno prebivalstvo so recitali poezijo, prozo in izvajali skeče. Naložili so si tudi odgovorno nalogo, da uprizorijo prvo različico dramske igre

Mateja Bora Težka ura. Uprizoritev je preprečila velika italijanska roška ofenziva (od sredine julija do začetka novembra 1942), ki je terjala tragično usodo skoraj vseh članov te skupine.

Poleti in jeseni leta 1943 so bile dane možnosti za razmah kulturne dejavnosti na velikem osvobojenem ozemlju v jugovzhodnem delu Slovenije. Pred kapitulacijo Italije in po njej so iz okupirane Ljubljane prišli številni poklicni gledališki ustvarjalci: iz Drame Jože Tiran, Vladoša Simčič, Lojze Potokar, Ema Starc, Jože Gale in France Presetnik, iz Opere sestri Nada in Bogdana Stritar, Smiljan Samec, Rado Simoniti, Mario Kristančič in Stane Česnik. V skupini so bili še Franci Šturm, Karel Pahor, Sveto Marolt in plesalka Marta Paulinova - Brina. Skupina, ki se je imenovala po vodji Janezu Jermanu, je imela svoje oporišče na Riglju nad Poljansko dolino na Dolenjskem. Prvi miting so pripravili že 12. septembra 1943 v novomeškem Domu. Z enodejanko Mileta Klopčiča Mati se je gledališka skupina predstavila na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Po koncu zasedanja se je 4. oktobra ob tretji uri zjutraj dvignila zavesa in začela se je krstna predstava prve partizanske drame s preprosto in nevsiljivo vsebino: materi pade v partizanih starejši sin, njegov puško preda mati mlajšemu sinu, da maščuje bratovo smrt. Janez Jerman je v svoji knjižici *Slovenski dramski igralci med drugo svetovno vojno* zapisal: »Ni pretirano, če označimo ta dan za rojstni dan našega poznejšega gledališča.« Uspeh predstave je bil nepopisen, Ema Starc je bila v vlogi matere neprekosljiva. Enodejanka Mati je doživela več kot 200 ponovitev, prešla preko Slovenije na Hrvaško in v Srbijo, v partizanska

oporišča prekomorskih brigad v Italiji in po vojni k slovenskim društvom v Ameriki in Argentini.

Po tem uspehu je delovanje gledališnikov za krajši čas pretrgala velika nemška ofenziva. Umetniki so bili dodeljeni v različne bojne enote. Po koncu ofenzive je vzniknila zamisel o pravi kulturni ustanovi na osvobojenem ozemlju, ki naj bi borcem in ljudem v zaledju predstavljala gledališko umetnost in iz ljudskih množic pritegnila nove talente, kot je bilo 12. januarja 1944 zapisano v Odluku o ustanovitvi Slovenskega narodnega gledališča (SNG) skupaj z imenovanjem njegovega vodstva in članstva. Janez Jerman je imenovanje ocenil z besedami: »Ta odlok je edinstven v zgodovini osvobodilnih vojn. V srcu okupirane Evrope, med divjanjem najstrašnejših bitk, ustvarja majhen narod svoje gledališče.« Za ravnatelja je IO OF imenoval ing. arh. Filipa Kumbatoviča, za dramaturga Mileta Klopčiča in za člane Anico Čepetovo, Staneta Česnika, Jožeta Galeta, Janeza Jermana, Maria Kristančiča, Marto Paulinovo, Vladimirja Pavšiča - Mateja Bora, Lojzeta Potokarja, Franceta Presetnika, Smiljana Samca, Vladoša Simčičevo, Rada Simonitija, Emo Starčevo, Bogdano Stritarjevo, Nado Stritarjevo in Jožeta Tirana. Od šestnajstih z ustanovnim odlokom imenovanih članov jih je od samega začetka stalno sodelovalo le deset.

(nadaljevanje v prihodnji številki)

SVOBODNA
BESEDA
www.svobodnabeseda.si
NOVA KNJIGA *Ana Horvat*

S plamenico upora v zarjo svobode

Ana Horvat je poznana kot avtorica številnih uporniških, domoljubnih pesmi in pripovedi. Z njimi želi vrednote narodnoosvobodilnega boja prenašati na mlajšo generacijo. Izhaja iz partizanske in tigrovske družine. Tudi sama je uporniška duša, kot umetnica sledi resnici, vrednotam. Pravi, da je upornost vrlina, posebno v današnjem času. Pogovor z njo je nastal ob izidu njene pesniške zbirke *S plamenico upora v zarjo svobode*.

Ana, kdaj se je v tebi prebudil prvi klic po pisanju uporniških pesmi?

»Pesmi pišem že od malega. Klic po pisanju uporniških pesmi pa se je v meni zbudil, ko sem na proslavah opazovala še živeče borce, razočarane nad današnjim potvarjanjem zgodovine. S pesmimi sem želela poudariti vrednote narodnoosvobodilnega boja. Naj povem, da je bil moj oče partizan v Cankarjevi brigadi, in prav njej je bila leta 2010 posvečena prva moja pesem. Naslednja, ki ji je sledila, je bila posvečena prekomorcem, takoj za njo pa je pesem 14. divizije. To so bili moji začetki.«

Pišete pesmi po navdihu? Od kod pride?

Naslovnica nove knjige pesnice Ane Horvat

»Včasih je to notranja potreba, včasih pesmi nastanejo zaradi pripovedi ljudi o dogodkih v okolici in družbi. Moji začetki so bili povezani z zgodovino in dogodki v narodnoosvobodilnem boju, pozneje pa sem pesmi posvetila tudi drugim zgodovinskim dogodkom.«

Praviš, da se najprej pojavi navdih za pesem. Kaj se dogaja v tebi, dokler tega ne preneseš na papir?

»V meni je nekakšen dober nemir, želja po izpovedi lastnih občutkov, misli; želja po predajanju vrednot ljudem in mlajšim generacijam. Z vsem tem se potem lotim raziskovanja zgodovinskih dogodkov, branja pripovedi posameznikov, ki so povezani z njim. Na koncu vse skupaj povežem v celoto – pesem.«

Je to tvoja prva knjiga?

»Ne. Skupaj z domačimi pesniki smo leta 2009 izdali pesniško zbirko *Od Nanosa do Javornikov*. V samozaložbi sem izdala tantrično poezijo *Rožnati etirji*.«

Po osmih letih torej prihaja tvoja tretja knjiga z naslovom *S plamenico upora v zarjo svobode*.

»Res je. Pesmi so nastajale od leta 2010. Tako dolgo so nastajale pred-

Knjiga ima 170 strani, opremljena je s fotografijami. V prednaročilu stane 15 evrov. Prednaročila zbira ZB NOB Postojna na e-naslovu: katja.vuga@gmail.com ali na telefonski številki 070/530-468 (ob ponedeljkih med 16. in 18. in ob sredah med 10. in 12. uro).

vsem zaradi mojega poglobljanja v zgodovino narodnoosvobodilnega boja. Pesmi v njej sem posvetila dogodkom v njem, brigadam in partizanom po vsej Sloveniji. Sodelovala sem tudi z Muzejem novejšje zgodovine Slovenije.«

Knjiga je razdeljena na več poglavij. Komu so posvečene pesmi?

»Knjiga je razdeljena na štiri poglavja. Prvo poglavje sem posvetila rodoljubom, tigrovcem. Pesem sem posvetila tudi Narodnemu domu v Trstu. V drugem poglavju, ki sem ga posvetila narodnoosvobodilnemu boju in partizanom, je kar 59 pesmi. Poleg dogodkov iz tega obdobja, ki so se zgodili na naših tleh, pesmi posvečam tudi borcem na Sutjeski, Neretvi, igmanskem maršu ter odredom in brigadam. Naj samo omenim pesmi, posvečene Notranjskemu odredu, Vojkovi brigadi, IV. armadi NOV, pa pesem o taborišču Rižarna. Poglavje pa končam s pesmimi, posvečenimi dnevu zmage in obletnici zmage nad nacifašizmom. V tretjem poglavju z naslovom *Sprehod skozi čas po domovini* se dejansko s pesmijo sprehodim od Primorske do Prekmurja.

Ana Horvat

Pesmi so posvečene vsem slovenskim pokrajinam in ljudem. Zadnje, četrto poglavje je namenjeno ljubezni, ki premaga vse. Tak je tudi naslov poglavja. Knjiga je opremljena s fotografijami. V prvem poglavju je objavljeno tudi poslovilno pismo Pinka Tomažiča.

Katja Vuga

IMELI SMO LJUDI

Emil Hrvatin

Emil se je rodil 16. junija 1927 v Šmarjah pri Kopru mami Antoniji in očetu Jožetu. Preživljali so se z delom na kmetiji in kot otrok je spoznal fašistično nasilje. Ob začetku druge svetovne vojne ni imel pomislekov, za katero stran se odločiti.

Še pred razpadom italijanskega fašizma se je vključil v narodnoosvobodilno gibanje v Šmarjah in že kot 16-letnik je sodeloval pri ustanavljanju in delovanju krajevnih organizacij OF, in to na širšem območju Šmarij. Pri delu je bil vesten, in ker je poznal ljudi, so mu naložili, da je organiziral skupine ljudi in jih pošiljal na vojno območje VII. korpusa, kjer so bili razporejeni v razne partizanske enote na Notranjskem, Dolenjskem in v Suhi krajini. Po dogovoru z domačimi organizacijami v okviru Osvobodilne fronte je tudi sam izbral to pot. Po izobraževanju v Črnomlju in Malih Laščah je bil razporejen v IV. SNOUB Matije Gubca, tam je ostal do konca vojne.

Po demobilizaciji se je vključil v delo okrajnega odbora ZK Koper kot inštruktor pri ustanavljanju kmetijsko obdelovalnih zadrug. Po razpustitvi teh je bil v okrajnem ljudskem odboru odgovoren za ustanavljanje prvih združenj Zveze borcev. Na ustanovnem kongresu je bil delegat s tega območja (STO). Od tedaj je tudi naš član. Bil je član Odbora ZB Koper in dolgoletni predsednik KO ZB Šmarje, dolgo let pa tudi podpredsednik pododbora Gubčeve brigade za južno Primorsko in Trst.

Zaposlen je bil na Zavodu za socialno zavarovanje, kjer je dokončal srednjo šolo in se zaposlil kot raziskovalec tržišča v Mehanotehniko v Izoli. Nato je odšel kot vodja predstavništva Metalprometa Rijeka v Ljubljano, kjer je bil do upokojitve. Vrnil se je z družino v Šmarje, kjer je nadaljeval delo v družbenopolitičnih organizacijah.

Za svoje delo je bil odlikovan z odlikovanjem za hrabrost in zasluge za narod, priznanjem upokojenske organizacije južne Primorske. Ponosen je bil tudi na zlato plaketo za življenjsko delo ZZB Slovenije leta 2010.

ZB Koper

Libero Škrlič

Teden dni po svojem 97. rojstnem dnevu se je za vedno poslovil Libero Škrlič, partizan, borec 3. prekomorske brigade, nosilec ordena za vojne zasluge s srebrnimi meči in reda republike z bronastim vencem. Poslovil se je pokončen, pošten in skromen človek, ki je bil do

konca ponosen na svojo prehojeno življenjsko pot.

Rodil se je 27. decembra leta 1925 v Sv. Antonu v revni kmečki družini očetu Ivanu s Tinjana in mami Urši iz Gregoričev. Otroštvo je preživel pod fašističnim režimom v italijanski šoli, kjer so otrokom prepovedali uporabo maternega jezika. Prelom v njegovem življenju se je zgodil 8. marca 1943, pri njegovih 17 letih, ko so na pustni ponedeljek v zgodnjih jutranjih urah v hišo prišli karabinjerji in fašisti ter ga na silo odpeljali. Najprej v Trst, nato pa v živinskih vagonih brez vode in hrane do Aquile v pokrajini Abruzzo, čez dva meseca v Avezzano pri Rimu, po padcu fašističnega režima v Italiji pa v Kalabrijo.

Po kapitulaciji Italije je Libero zbolel za malarijo, po okrevanju pa so ga zavezniki vključili v enoto v bližini Taranta. V njej so ga skupaj z Italijani in Slovenci pripravljali na boj in pomoč zaveznikom v Monte Cassinu. Pet Slovencev, med njimi Libero, je pobegnilo in se napotilo v Bari, kjer je bilo zbirališče za slovenske in hrvaške fantje, ki so si želeli v jugoslovanske partizanske enote. 22. januarja leta 1944 mu je uspelo priti do Gravine v zbirno taborišče partizanske vojske. Njegova 3. prekomorska brigada se je dokončno ustanovila v taborišču Carbonara pri Bariju, 10. marca 1944 pa so z ladjo Ljubljana odpluli proti Visu. 22. oktobra 1944 pa se je brigada izkrcala v Makarski, od koder je nadaljevala boj za osvoboditev Splita, Šibenika, Drniša in Knina.

Po osvoboditvi je Libero pot vodila v Trzič (Monfalcone), na Kras, v Gradišče nad Prvačino, na Gorenjsko in še v Osijek, kamor so premostili njegovo brigado. Izbrali so ga za izobraževanje na vojaški akademiji v Rusiji, a je ponudbo zavrnil, prav tako tudi službo v JLA. Vojni veteran se je po šestih letih vrnil domov in si ustvaril družino, s katero je najprej živel v Sv. Antonu, zatem na Škofijah, nato pa v Smedeli.

Bil je član Združenja protifašistov, borcev za vrednote NOB in veteranov Koper, krajevnih borčevske organizacije Smedela, Društva upokojencev Mors – aktiv slovenska Istra in Združenja slovenskih častnikov Koper.

Življenje mu ni prizanašalo. Huda bolezen mu je leta 1996 vzela ženo Nado, leta 2014 pa še sina Roberta, dolgoletnega novinarja Primorskih novic. V zadnjih letih so mu bolečino lajšali vnukinja Magdalena in Veronika ter pravnuka Enej in Aurora. ZB Koper

Sonja Boltar

12. januarja smo se na Žalah v Ljubljani poslovili od naše Sonje Boltar – pa toliko mlajše od številnih izmed nas! Spominjamo se veselja in sreče iz prvih dni po vojni, ko so se vrnili borci – partizani, izseljenci, zaporniki in taboriščniki iz vseh krajev, kjer so trpeli, a jim je uspelo preživeti. Po štirih letih strahu in trpljenja je to res bila velika sreča. Naša Sonja pa se je takrat rodila.

Svoje partizanske starše je osrečila dobro leto po koncu vojne. Zrastla je ob bratih Stanku in Dušanu v ponosno in zavedno državljanko. Spoznala sem jo na spominskih srečanjih in prireditvah ZB za vrednote NOB, ko sva bili že upokojenki. Obiskovali sva proslave v Goriških brdih, saj sva bili članici sekcije briško-beneškega odreda. Sonja je bila blagajničarka. Bila je prava prostovoljka, vedno pripravljena prevzeti razne naloge in obveznosti.

Sonja je bila rahlega zdravja in glede na svoje počutje je živele prenaporno. Pred šestimi leti ji je umrl mož Miloš, ki je bil ponosen praporščak. Strme stopnice v stanovanjskem bloku v Mostah so postajale vse težje premagljive. S sinom Iztokom sta se odločila za selitev v Šiško, v blok z dvigalom. S slovesom je za Sonjo konec vseh bolečin in težav. Zaslužila si je mir in počitek, nam pa ostaja v trajnem spominu. Pogrešali jo bomo vsi, ki smo jo poznali, še najbolj pa njeni dolgoletni sodelavci, družbeni aktivisti in prijatelji iz KO ZB Moste – Selo - Nove Fužine.

Mar prav zares odšla je tja v neznano? Kako je mogla, ko smo mi še tu? Nositi moramo vsak svojo rano – molče, da ji ne zmotimo miru.

(Svetlana Makarovič)

Sinu Iztoku, hčeri Ireni, bratoma in sorodnikom izrekamo globoko sožalje.

Marija Kurnik

Francka (Fani) Goltnik

Konec novembra lani smo se na pokopališču v Špitaliču poslovili od Francke Goltnik, Fani, kakor smo jo vsi klicali. Bila je edina praporščakinja v ZB NOB Kamnik, članica KO ZB NOB Tuhinj. S ponosom je nosila prapor Šlandrove brigade na številnih spominskih slovesnostih, skrbno in redno je skrbela za spomenik padlim borcem NOB v Češnjicah v Tuhinju, predvsem partizanskemu zdravniku dr. Petru Držaju in tujim zaveznikom, in sicer vodji ameriške vojne misije, kapetanu Charlesu Fischerju, dvema ameriškim oficirjema, Juliusu Rosenbergu in Ernstu Knothu, ter dvema britanskima oficirjema, majorju Mathewsu in poročniku Edwardu Parsu, ki so v letih 1944 in 1945 v teh krajih padli za svobodo.

Za vedno nas je zapustila sredi življenja, sredi načrtov za nadaljnje življenje na kmetiji z možem Jožetom. Zapustila je svoje tri otroke Urško, Anžeta in Uroša in svojih pet vnukov, ki jih je neizmerno ljubila in jim posvečala mnogo svojega prostega časa. Družini, svojcem in nam članom ZB NOB Kamnik pa je pustila mnogo lepih spominov na skupno druženje.

Na okenski polici je ostala njena beležnica, kamor je pisala pesmi. Zadnja zapisana pesem je namenjena njeni mami:

Nabrala sem šopek rož,
ne za rojstni dan ali god,
nesla jih bom na tvoj grob.
Vem, da mirno tam počivaš,
le na nebu zvezda sije,
vem, da si to ti.
Hvala mami za ljubezen in
brezskrbne dni,
za vse trenutke, ko skupaj smo bili.

Hvala Fani za »vse trenutke, ko skupaj smo bili«, za vedno boš v naših spominih.

Igor Kanižar

Drago Pilih - Korl

Na doleskem pokopališču smo se 12. oktobra lani poslovili od Draga Piliha, nekdanjega kurirja 12. čete Cankarjevega bataljona. Rodil se je 21. decembra 1927 v Libojah mami Mariji in očetu Jožetu. Na svet je prišel kot šesti otrok in pozneje dobil še tri brate. Oče Jože je pri 40 letih umrl in mama je vojno dočkala sama, z devetimi otroki. Najmlajši je imel komaj dve leti.

Pomanjkanje in vojna vihra sta krojila njihovo otroštvo, mladost in boj za preživetje. Najstarejša brata so jim odpeljali in mobilizirali v nemško vojsko, od koder sta pozneje tudi pobegnili. Sestra Milka je bila kot otrok zelo slabovidna in je kmalu popolnoma oslepela. Pogumno je večkrat odnašala hrano v gozd partizanom. Drago se je po vojni zaposlil v rudniku Liboje. S sosedovo Toniko sta se leta 1950 poročila in ustvarila družino, v kateri sta se jima rodila hči in sin. Skupaj sta dočkala zlato poroko.

Po dobrih dveh letih zakona je družina odšla s trebuchom za kruhom v Labin. Oče se je kot njegovi bratje zaposlil v rudniku Labin, po služenju domovini pa so se skoraj vsi vrnili v Slovenijo. Drago se je z družino ustalil v Hrastniku. Zaposlil se je v Tovarni kemičnih izdelkov Hrastnik, kjer je ostal vse do svoje upokojitve. Leta 2013 je izgubil ženo, a je pogumno premagoval svoja leta in užival med sorodniki in številnimi prijatelji. Rad je imel ljudi in oni njega.

Lani bi praznoval okroglih 95 let, a mu je bolezen to preprečila. Umrl je 8. oktobra 2022 v domu starejših občanov v Hrastniku. Združenje borcev za vrednote NOB Hrastnik je tako izgubilo še enega redkih preživelih udeležencev v boju za svobodo in lepšo prihodnost. Še tako majhen delež, prispevek med vojno, je bil kamenček v mozaiku do domovine, zato smo jo dolžni braniti pred potvarjanjem ali brisanjem. Vesel in odprt je bil Dragov duh in tak nam bo ostal zapisan v knjigi spominov.

Emi Šibila

Nace Erjavac

Na pokopališču v Jagrščah smo se nedavno poslovili od člana Združenja borcev za vrednote NOB Idrija - Cerkno, tovariša Ignaca Erjavca.

Rodil se je 23. julija 1938, član krajevnih organizacij ZB Krnice Masore pa je bil od leta 2007. Izučil se je za zidarja, in dokler mu je zdravje služilo, je pomagal svojim prijateljem in domačinom pri raznih zidarskih delih. Takoj po končanem šolanju se je zaposlil v gradbenem podjetju Zidgrad. Kot večina moških v tistem času se je pozneje zaradi večjega zasluga zaposlil kot rudar v Rudniku živega srebra v Idriji, nato pa je do svoje upokojitve leta 1991 delal v lesni tovarni, takratni »Mizarnici«.

Ignac, po domače Nace, je bil otrok družine, ki ni imela svoje domačije in je gostovala pri kmetih v Idrijskih Krnicah. Očeta ni nikoli poznal, saj je kot partizanski borec padel neznano kje. Mama se je z otroki po vojni preselila v Idrijo »na Brušovše« in družina se je le s težavo prebijala skozi življenje. Otroci so se izšolali, Naceta pa je srce vleklo nazaj v Idrijske Krnice. Tam je živele dekle, njegova izbranka Stana Lapajne, in leta 1962 sta se poročila. Po njuni poroki so se za mlado družino Erjavcev začeli lepši časi. Obnovila sta dom in rodili so se jima trije otroci.

Žena Stana je imela podobno življenjsko zgodbo kakor Nace. Njen

oče je bil doma Pr Krnčanu in po svojih starših bi dedoval nadomestno hišo v bližini doma. Vojna je zahtevala svoje in tudi Stanin oče je odšel med borce. Dodeljen je bil konjeniškem odredu v Prekomorski brigadi. Prišla je svoboda in mama njegove vrnitve ni dočkala. Po dolgoletnem poizvedovanju so prešli pričevanje soborca, da je konjenica 2. septembra 1944 leta naletela na minsko polje. Oče Ciril Lapajne - Martin je tako za vedno ostal nekje na območju vasi Deljak pri Šibeniku. Po njegovi smrti je mama hišo zapisala hčeri Stani. V tej hiši sta Nace in Stana po poroki imela svoj dom.

Ko ni več zmogel težjega dela, je doma opravljal lažja gospodinjska dela, pletel nogavice, reševal križanke in veliko bral. V največje veselje pa mu je bilo njunih osem vnukov in deset pravnukov.

Oba sta otroka partizanskih družin in vseskozi sta ohranjala vrednote narodnoosvobodilnega boja ter bila aktivna člana Združenja borcev, sodelovala sta pri organizaciji spominskih slovesnosti in delovala v odborih krajevnih organizacij ZB Krnice Masore. Vrsto let, vse dokler jima je zdravje dopuščalo, sta poskrbela tudi za udeležence pohoda po poteh prenosa ranjenec bolnišnic Pavla in Franja ter za nje spekla ocvirkovico in kruh. Za vse smo jima neizmerno hvaležni.

Združenje borcev za vrednote NOB Idrija - Cerkno

Friderik Mlinar

Na pokopališču Dol pri Hrastniku smo se člani ZB za vrednote NOB Hrastnik poslovili od našega najstarejšega člana KO ZB NOB Rudnik, Friderika Mlinarja. Frido se je rodil 1. januarja 1921 v Žireh

IMELI SMO LJUDI

na Gorenjskem. Na sam novoletni dan je v krogu svojih domačih praznoval 102. rojstni dan. Zaradi slabega zdravja ga člani nismo mogli obiskati, smo mu pa vsi čestitali z vizitko, poslano po pošti, in obljubi-

bili, da pridemo takoj ob izboljšanje njegovega počutja. Toda ni bilo več te priložnosti, smrt je bila hitrejša. Tako smo v združenju izgubili še predzadnjega udeleženca narodno-osvobodilnega boja.

Tovariš Frido je bil tako kot mnogo mladih fantov mobiliziran v nemško vojsko in leta 1942 poslan na urjenje v Francijo, januarja 1943 pa premeščen na rusko fronto. Po prihodu na dopust se je tudi poročil in očetu obljubil, da bo prebegnil v partizane. Tako je marca 1944 kot ujetnik na ruski fronti delal v vojaškem skladišču. Ko se je v Rusiji oblikovala druga jugoslovanska brigada, se je takoj javil in se tako vrnil v Jugoslavijo. Po prihodu je bila brigada formirana v 6. ličko in 21. srbsko divizijo, ki je sodelovala pri osvobajanju Beograda in prodiranju čez sremško fronto ter je nadaljevala boj vse do osvoboditve, ki jo je Frido dočakal maja 1945 v Celju. Po kratkem obisku doma se je z 21. divizijo vrnil v Srbijo, kjer so še potekali zadnji boji s sovražnimi enotami, in se šele marca 1946 za vedno vrnil domov.

Frido je bil član vse od ustanovitve ZB in je deloval v KO Rudnik. Za svoje delo in pripadnost je prejel posebno občinsko priznanje ZB za vrednote NOB Hrastnik. Vsa leta je bil zaposlen v TKI Hrastnik in je sodeloval v vseh družbenopolitičnih organizacijah v občini. V lepem spominu nam bo ostal zaradi svojega prijaznega in dobrosrčnega značaja, čuta za pravičnost, iskrenosti do sočloveka in prijateljstva.

ZB za vrednote NOB Hrastnik

Marija Suhy

Poldrugi mesec pred 99. rojstnim dnevom je iz postroja borcev za vrednote NOB izstopila Marija Suhy iz Novega mesta. Poznali smo jo tudi kot partizanko Mišo iz 12. SNOUB in zagnano aktivistko OF ter dejavno članico mnogih družbenih in političnih organizacij nekdanje družbe v Novem mestu in na Dolenjskem.

Luč sveta je ugledala takoj po novem letu 1925 v Semiču v Beli krajini, kjer je preživela otroštvo in pridobila osnovno znanje za življenje in delo. S trinajstimi leti se je podala v Ljubljano. Ob opravljanju priložnostnih del je obiskovala še šiviljski tečaj in je občasno pomagala v gospodinjstvu ter se učila šivanja v delavnici modnega šiviljstva. V tedanjem delavskem

predmestju Ljubljane v Šiški je Marijo doletela okupacija. Krojaški mojster in njegova žena sta bila napredna in aktivista Osvobodilne fronte in sta Marijo že v prvih dneh odpora vključila v ilegalno delo. Šele spomladi leta 1943 je dobila dovoljenje italijanskih okupacijskih oblasti, da obišče starše v Semiču. Odšla je domov in se takoj vključila v ilegalno delo. Tudi tu so za Marijo »tla postala vroča« zaradi domačih ljudi v italijanski službi, belogardistov. Dekle osemnajstih let je odšlo v partizane, v Šlandrovo brigado. Bojni krst doživelo v napadu na belogardiste v Mršči vasi pri Šentjerneju. Konec septembra 1943 je Marija vstopila v 12. SNOUB.

Sledili so hudi boji jeseni in pozimi v okolici Novega mesta, nato zgodaj spomladi 1944 v Suhi krajini v napadu na Zdensko vas. Poleti so Marijo poslali na dramski tečaj v Črnomelj kot kandidatko za frontno gledališče 7. korpusa. Vrnila se je v brigado, kjer je z recitacijami in pesmijo bodrila svoje tovariše pred bojem ali na zasluženem počitku po težkih spopadih s sovražnikom. Marijina bojna pot se je srečno končala v zakonu z bojnim tovarišem iz 2. bataljona 12. brigade in prvoborcem iz 1. dolenskega partizanskega bataljona, Branetom Suhyjem - Senkom iz Novega mesta.

Po osvoboditvi je Marija vneto nadaljevala boj za obnovo porušene domovine in drugačne odnose med ljudmi. Bila je zelo dejavna v SZDL v Novem mestu, krajevni organizaciji in združenju borcev za vrednote NOB v Novem mestu, predvsem pa v skupnosti borcev 12. SNOUB. Tovarišica Marija je bila poslednja še živeča borka te dolenske brigade. Za prispevek v narodnem odporu je bila odklikovana z medaljo za hrabrost, za povojno graditev pa z redom dela s srebrno zvezdo. Prejela je tudi vrsto drugih priznanj in prigodnih plaket.

Po vojni sta si Marija in mož ustvarila zgledno in srečno življenje. Ob sinu Branku in hčeri Katjuši ter vnukih so jima minevali dnevi, najraje pa sta bila v samoti in tihem šumenju dolenske zelene lepote Krke ob ribolovu.

Milan Gorjanc

V SPOMIN

Dr. France Bučar

Pred stotimi leti, 2. februarja, se je v Bohinjski Bistrici rodil France Bučar. Ko je kot mladeč zapustil planšarstvo in pastirstvo na Bo-

Franc Ekar in France Bučar sta se kar nekajkrat podala iz Preddvora preko Možjance in Štefane gore na krvavške smučarske strmine.

hinjskem, so ga leta 1933 poslali v »dolino«, da je postal gimnazijec klasične škofijske gimnazije v Šentvidu pri Ljubljani. Po maturi se je leta 1941 vpisal na pravno fakulteto v Ljubljani.

Že kot dijak se je pridružil Osvobodilni fronti. Maja 1942 so ga v Ljubljani aretirali Italijani. Do kapitulacije Italije septembra 1943 je bil zaprt v Novari. Po kapitulaciji Italije so ga Nemci ponovno zaprli, vendar mu je med prevozom v Nemčijo uspelo pobegniti in se vrniti v domovino. Odšel je v partizane, v Kokrški odred. S tem odredom je maja 1945 prišel na partizansko-angleška pogajanja v Celovcu. France Bučar je večkrat pripovedoval o tem pohodu kot tudi o dogovarjanjih z zavezniki, ko je imel še kar pomembno besedo in vlogo tudi kot prevajalec.

Franceta Bučarja je Občinska organizacija ZB Preddvor tudi kot partizana Kokrškega odreda kar nekajkrat povabila na partizanska slavlja, da je ob spominskih slovesnostih sporočal o družbenopolitičnih dogajanjih v preteklosti in sedanosti. Bil je tudi hribovec in smučar. Jezerski lovci so ga povabili na tekmovanje v turnem veleslalomu za pokal »kristalnega gamsa« na poletnem smučarskem tekmovanju na Skutinem ledeniku na Jezerskih ledinah. Kljub 85 letom se je peš podal z Jezerskega na Ledine in se spustil s smučmi po postavljeni progi »Dava Karničarja« po ledeniških strminah ledenika pod Skuto. To je bil lovцем najlepši pozdrav in športno hribovsko sporočilo: »Kjer je volja, je tudi pot«; to je tudi pot, po kateri se pride do želenega cilja. Ni pa France Bučar nikdar ob takih hribovskih srečanjih in gorskih doživetjih pozabil na sporočilo o odgovornem spoštovanju in varovanju gorskega sveta.

Ob stoti obletnici rojstva smo se na dr. Franceta Bučarja spomnili tudi hribovci in člani OO ZB Preddvor.

Franci Ekar

PREJELI SMO

Manipulacija

Ste gledali francosko dokumentarno oddajo o Mussoliniju? Ste opazili, koliko manipulacije je bilo v tem filmu, od izvora fašizma dalje, o vlogi Vatikana, ZDA, Velike Britanije? Kakšno zamlčanje nas Slovencev, Hrvatov, Jugoslavije in vseh Slovanov?

Mi smo mu bili največja nadloga, ne pa Judi. Judi so mu pomagali priti na oblast in ga celo podpirali pri preganjanju naših ljudi. Etnocid in genocid nad nami je Mussolini javno zahteval že na zborovanju v Pulju leta 1920, nato je sledila »kristalna noč«, v kateri so škvadrsti požgali več kot 20 naših kulturnih in narodnih domov od Trsta do Pulja. Mi smo našo »kristalno noč« italijanskega fašizma doživeli že 18 let prej kakor Judi. Sledil je upor Tržačanov, Brkincev in Istranov, ustanovitev Labinske sovjetske republike. Rim je nad naše ljudi poslal vse fašistične škvadre in tisoče vojakov, celo dve bojni ladji. Upori naših ljudi proti Italiji in njenemu fašizmu,

ki se je pri nas že desetletja izvajal kot iredentizem, so bili v vsaj 100 krajih. V filmu ni niti besede o prepovedi slovenščine in hrvaščine, uničenju vseh naših šol, 500 zaporih in taboriščih za naše ljudi. Ni niti besede o napadu na Jugoslavijo, pokolih prebivalstva in kolaboracionizmu, ki so ga razvili, ne o beli gardi in ne o ustaših. Niti besede ni o naših partizanih. Poleg tega so avtorji bolj pomilovali Mussolinija kot milijone ljudi, ki jih je pobil.

Sramota za nacionalno televizijo, da je objavila tako manipulativen film« V njem je bilo res veliko resnic, vendar so manjkale vsaj za nas najpomembnejše, pa tudi resnica za ves svet. Zato je bil le velika politična manipulacija. Res so ta ne samo pomanjkljivi, ampak manipulativni film naredili Francozi, a predvajala ga je naša javna nacionalna televizija.

Miloš Ivančič, Koper

Je Evropska unija uresničila obljube?

Od podpisa Maastrichtske pogodbe 7. februarja 1992 mineva že 30 let. Evropsko gospodarsko sodelovanje se je začelo povečevati. Razširilo se je na več območij in je dobilo sedanje ime: Evropska unija.

Poglavitni cilj združevanja članic Unije je svobodno gibanje ljudi, blaga, kapitala in storitev – štiri pomembne vrednote. Postavlja se vprašanje, kako jih uresničujemo in zakaj vse do danes v EU nimamo enotne valute, enotne zunanje in gospodarske politike in vojske ter zakaj se EU deli na dva pola – evrski in preostali – ter tudi vprašanje, zakaj nekatere članice ne spoštujejo in uveljavljajo skupaj sprejetih evropskih pravil. Tu je še vprašanje, zakaj se mora EU tako močno zadolževati.

Merilo, pred 23 leti zapisano v dokumentih s sedežem v Frankfurtu, je narekovalo stabilnost cen oziroma da inflacija v evrskem območju ne sme preseči dveh odstotkov na leto. Med poglavitnimi cilji sta (bili) enotna denarna politika, ki jo vodi Evropska centralna banka, in vzdržljiva stabilnost cen. Tako bi tudi dolgoročno zagotovili trdne temelje za gospodarsko rast v evrskem območju, vendar kot kaže, tudi na tem področju nismo bili uspešni. V 23 letih je inflacija v evrski skupini poskočila za 500 %.

Namreč v letu 1999 je bila na imenovanem območju pod dvema odstotkoma in Evropska centralna banka se je lahko pohvalila, da je dosegla cilj denarne politike. Poznejši novi predsednik Evropske centralne banke Mario Draghi iz Italije si je kar nekaj let prizadeval za zvišanje inflacijske stopnje vsaj na dva odstotka, češ da bo lahko le tako zaživel evropsko gospodarstvo. Evropska

centralna banka je takrat tudi začela na veliko tiskati evrske bankovce in zgodilo se je prav nasprotno. Nastajati je začela velika razlika med denarnimi in blagovnimi fondy, svoje pa je leta 2008 doprinesla tudi gospodarska in bančna kriza, ki je priplaval čez ocean vse do evropskih bank, da so tako rekoč skoraj prenehale dajati posojila gospodarstvu. Težave s posojili so takrat nastale tudi v naši državi.

Na območju EU imamo skromno rast bruto domačega proizvoda in visoko rast zadolžitvev. Članice EU naj bi bile skupaj dolgoročno zadolžene že za okrog 14 tisoč milijard evrov! Na deviznem trgu se bije boj med dolarjem in evrom, omeniti pa je treba tudi stabilnost kitajske valute RMB, čeprav si ZDA na vse kriplje prizadevajo za znižanje vrednosti kitajske valute, ki zna tudi uravnavati svetovni finančni ustroj.

Tako Evropska centralna banka kot tudi centralne banke članic evrske skupine sedaj postopno zvišujejo obrestne mere, nikoli pa ni jasno, za katere namene; za najeta posojila ali za deponirana sredstva v bankah. Da bi banke nekako zakrpale izpad prihodkov od dobljenih obresti, so, kot kaže, začele zviševati cene svojih storitev. Lep primer je cena, ki velja za plačilo položnice.

Franc Krajnc

IZPOSTAVLJENO

Domobranci izvedli prve povojne poboje

10. maja 1945 sta se na Ljubelju sestala vojaški vodja domobrancev, polkovnik Franc Krener, in general SS Rössener ter se dogovorila, da bosta ti dve vojski v tajnosti izvedli udar na partizane, ki so branili linijo na Borovljah. To so domobranci skupaj z enotami SS storili v noči z 10. na 11. maj 1945, kar pomeni že v miru. Nemška vojska je sodelovala s težkim orožjem, domobranci pa s pehotnim. Napad se je začel ob 20.30 brez vojne napovedi, čeprav je bil mir med zavezniki in nemško vrhovno komando že sklenjen.

Mirovni dogovor je imel posebno klavzulo, da bo vsak, ki bo dvignil orožje po tem datumu, to je 8. maju 1945, uničen. V tem boju so domobranci ponovno pokazali vso svojo surovost, saj so mnogo ranjencev zmetali v Dravo, da so utonili. Tedaj je bilo ubitih več kot 300 partizanov. To bi pomenilo, da so prve povojne poboje začeli domobranci s pomočjo svojih nekdanjih gospodarjev. Da domobrantsko vodstvo ni mnogo razmišljalo o posledicah, ko bo vojna končana, dokazuje tudi to, da niso upoštevali tistega, na kar jih je leta 1944 duhovnik in član kraljeve begunske vlade v Londonu dr. Alojz Kuhar po radiu nenehno opozarjal, da naj takoj prenehajo sodelovati z Nemci. Niso ga ubogali, enotam SS so še drugič prisegli.

M. T.

NAGRADNA KRIŽANKA

Geslo križanke napišite na dopisnico in jo pošljite na naslov ZZB NOB Slovenije, Einspielerjeva ulica 6, 1000 Ljubljana, s pripisom »nagrada križanka« ali pošljite na elektronski naslov: svobodna.beseda@zzb-nob.si do 15. marca 2023. Trem izzrebanim reševalcem bomo podarili knjigo.

Izzrebani reševalci križanke iz 87. številke časopisa Svobodna beseda

1. Janez Čerin,
Dol 56, 1353 Borovnica
2. Milena Hussu,
Platinovec 7, 3231 Grobelno
3. Dragica Antloga,
Savinjska cesta 207, 3313 Polzela

Rešitve križanke:

OSMINKA, GE, DOLGOLASEC, SKALBA, MRK, KODA, VREME, OLI, CIORAN, KSI, ERG, NE, KNIN, LOIR, HOSTA, ČIVKANJE, ALEKSANDRA, AI, SK, LENAPI, OER, ŠČUKA, AONI, MD, ATENEC, RN, IRI, NAREK, LE, ADONIS, TOAST, BIT, MELANOCIT, EJRENA, ERAR, SEME, NEKTAR.

Geslo: MLADI IN VREDNOTE NOB.

							SVOBODNA BESEDA	POPOLN VZOR, IDOL	GESLO 1	PARTI- ZANSKI PISEC HINKO BRATOŽ	GESLO 2	TJAŠA ANDREE	UMETNI- KOVA DELAV- NICA	NIČLA	KANADSKA SMUČARKA MIELZYNSKI	VELIKI NEMŠKI FILOZOF (IMMANUEL)		
SVOBODNA BESEDA	SLOVEN- SKA HIMNA	IZREDO LEP. KRAŠEN KRAJ	IZVEDE- NEC ZA ANATO- MIJO	PRVI IN TRETJI SUMNIK	ŽLAHTNI PLIN (Ne)	RUSKI POLITIK NAVALNI JUžnoAM. INDIJAN.												
ODPRTINA ZA ZRAČENJE							LET ŽOGE PREK TEKMECA					ESTONCI						
GESLO 3							HERCE- GOVEC					MOŠKI, KI MLASKA	BARVA KOŽE, POLT BABICA (PRIM.)					
ŽELEZOV OKSID				OSKAR KOGOJ			JODOVA TINKTURA	NEUM- ŠČINA SL.SKLA- DATELJ (BOJAN)										
TELESNA ŠIBKOST				JUNAŠKI EP				SODARSKO ORODJE						ZNAK ZA TITAN				
								ŽREBANJE						DOMOVINA JONCEV				
VKOPANJE					NIKOLAJ ASEJEV	ODSTRA- NITEV Z ŽAGANJEM ETIOPSKA LJUDSTVA											NAPAD, NAVAL	
PRODA- JALEC LIMONADE								VETRIČ, VETRC	REKA V FRANCIJI SAONE EBENO- VEC									
JURE KOŠIR			VELIK JADRAN- SKI OTOK DEL LAD- JE, KRN			MESO (POMANJ.) DRUGI RIMSKI PAPEŽ								SUKANEC				
PREBI- VALKE IRSKKE					RAZBOJ- NIK V 1001NOČI EVA LONGYKA									PISATE- LJICA SEIDEL NONI ŽUNEC				
STARA DOMAČA SORTA JABOLK								PROSTOR Z VRATCI ZA PEČENJE, PEČICA										
ZDRAVILO ZA SRČNE MOTNJE (IZ ČRK: MILJANA)								SVOBODNA BESEDA	ANTON RAMOVŠ					VRČ ZA PEPEL UMRLEGA, URNA				

SVOBODNA

BESEDA je glasilo ZZB za vrednote NOB Slovenije za domoljubna, socialna, gospodarska, politična, zgodovinska in kulturna vprašanja doma in po svetu. Izhaja vsak zadnji petek v mesecu.

Izdajatelj: ZZB za vrednote NOB Slovenije
Zanj: Marijan Križman, predsednik

Uredniški odbor: dr. Ivan Svetlik (predsednik),
dr. Martin Premk, dr. Maca Jogan, Mitja Meršol,
dr. Nevenka Troha

Odgovorni urednik: Janez Alič
telefon: 041 686 322

elektronski naslov:
svobodna.beseda@zzb-nob.si

Oblikovanje: Vid Brezočnik

Jezikovni pregled: Mirjam Furlan Lapanja

Naslov uredništva in naročin:

ZZB za vrednote NOB Slovenija,
Einspielerjeva ulica 6, 1000 Ljubljana
telefon: (01) 434-44-45; fax: (01) 434-41-17
romana.jemec@zzb-nob.si

ŠE POMNITE

Februar 1942–1945

7. februarja 1942 je v bližini Velikih Blok v spopadu s Italijani padel narodni heroj Miloš Zidanšek.

15. februarja 1942 se je Japoncem predala britanska vojska v Singapuru, kar velja za največjo britansko predajo v zgodovini.

28. februarja 1943 je bila sprejeta Dolomitska izjava, ki je poenotila Osvobodilno fronto in priznala vodilno vlogo komunistične partije.

2. februarja 1944 je Južno-primorski odred na cesti med Branikom in Komnom napadel nemško kolono. V hudem spopadu je bila kolona uničena, ubitih je bilo 85 sovražnih vojakov.

2. februarja 1944 se je v Štjaku pri Štanjelu začela prva pokrajinska konferenca Antifašistične ženske zveze Slovenije.

Spominska plošča v Štjaku

16. februarja 1944 je bilo podpisano premirje med Sovjetsko zvezo in Finsko.

19. februarja 1944 se je v Črnomlju začelo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora, ki se je takrat preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet in postal vrhovni predstavniški in zakonodajni organ. Razpisane so bile volitve

v narodnoosvobodilne odbore, oblikovan zakonodajni odbor SNOS, ustanovljena Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih sodelavcev.

20. februarja 1944 so enote 31. divizije 9. korpusa napadle rudnik v živega srebra v Idriji in uničile rudniške naprave.

22. februarja 1944 je v Zavodnju nad Šoštanjem med nemškim napadom padel partizanski pesnik in narodni heroj Karl

Karel Destovnik - Kajuh

Destovnik - Kajuh.

4. februarja 1945 so se v Jalti na Krimu začelo srečali predsednik vlade Velike Britanije Winston Churchill, predsednik ZDA Franklin D. Roosevelt in voditelj Sovjetske zveze Josif Stalin. Pogovarjali so se o zaključnih vojaških operacijah v Evropi in njeni povojni ureditvi, usodi nacističnih vojnih zločincev in vstopu Sovjetske zveze v vojno proti Japonski.

12. februarja 1945 so nacisti v Frankolovem obesili devetindevetdeset talcev, enega pa ustrelili kot maščevanje za smrt nacističnega vodje celjskega okrožja in deželnega svetnika Antona Dorfmeisterja, ki so ga partizani ranili v napadu 2. februarja 1945 in je dan pozneje umrl za posledicami ran.

13. februarja 1945 se je začelo dvodnevno britansko-ameriško bombardiranje Dresdna. V spornem in vojaško vprašljivem letalskem napadu je po različnih ocenah umrlo od 25.000 pa do več kot 200.000 civilistov. 13. februarja 1945 se je končala bitka za Budimpešto, osvobodila jo je Rdeča armada.

24. februarja 1945 je imel maršal Josip Broz Tito v Beogradu skupne pogovore s sovjetskim maršalom Fjodorom Tolbuhinom in britanskim maršalom Haroldom Alexandrom o zaključnih operacijah za osvoboditev Jugoslavije.